

0009

SİAD ARAŞTIRMA RAPORLARI - 13

TÜRKİYE EKONOMİSİ 1996

1995

1996

1995 DEĞERLENDİRMESİ
1996 BEKLENTİLERİ

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

TÜRKİYE EKONOMİSİ

1996

- 1995 DEĞERLENDİRMESİ**
- 1996 BEKLENTİLERİ**

Ocak 1996

MÜSİAD

(MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ)

Adres: Mecidiye Cad. No: 7/50, Mecidiyeköy - 80310 İSTANBUL

Tel: (0.212) 267 40 37-38 – 274 12 66-67

Fax: (0.212) 267 49 41 – 288 39 43

**BU ÇALIŞMA MÜSİAD'da
Araştırmalar Komisyonu'nun koordinasyonu ile
Dr. Adnan Büyükdeniz tarafından
hazırlanmıştır.**

ISBN 975-7215-06-6

Dizgi, İç Düzen: Birim (0212) 532 51 79

Baskı: Grafmat (0212) 556 95 84

Her hakkı mahfuzdur.
Bu rapordan ancak MÜSİAD'ın izni
alınmak veya MÜSİAD kaynak
gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

Önsöz

1995 yılında yaşanan ekonomik ve mali krizin ardından bir 'istikrar yılı' olması öngörülen 1995, yine tüketime köruklediği bir büyüme ve yüksek enflasyon yılı oldu. İç borç stoku yüksek faiz etkisiyle hızla artmaya devam ederken; faiz oranı, döviz kuru ve enflasyon oranı arasındaki denge yeniden bozuldu. Uygulanan ekonomik politikaların başarılı bir sonucu olarak sunulan döviz rezervlerindeki ciddi artış, paraya uluslararası piyasanın 3-4 misli Dolar faizi ödenerek sağlanan bir 'başarı' (!) oldu. Ekonomi yüksek faiz ipoteğinden çıkamazken, kur politikası konusunda yapılan yanlışlıklar, sonuçta faiz oranlarını daha da yukarı (kriz öncesi seviyelerin üzerine) itti. Kısacası; kısa vadeli dengeler uzun vadeli ve kalıcı dengelere tercih edilirken, ekonominin birikimli temel problemleri de geleceğe ertelenmiş oldu.

Yeni hükümet arayışları devam ederken, 1 Ocak 1996'da başlayan Gümrük Birliği ile birlikte Türk ekonomisi ve sanayii kendisini bir cendere içinde bulacaktır. Görülüyor ki, Gümrük Birliği konusunda toz pembe senaryolar çizen iktidar, bürokrasi yetkilileri, bazı iş çevreleri hatta Avrupa Birliği yetkilileri artık Gümrük Birliği'nin ilk yıllarda ithalat ve dış ticaret açığında patlama olması, döviz rezervlerinde erime, devalüasyon sıkıntısı, bazı firmaların özellikle küçük ve orta ölçekli firmaların kapanması, işsizliğin artması gibi olumsuz ekonomik etkilere yolaçacağı konusunda ifade etmektedirler.

MÜSİAD olarak, yeni hükümetten Türkiye'ye böylesine ölçsüz yükler getiren, karar masasının dışında bırakan ve 3. ülkelerle ilişkilerimizde dış ekonomik politikasını ipotek altına alan Gümrük Birliği kararını yeniden müzakereye açmasını ve Avrupa Birliği ile ilişkilerimizin bir serbest ticaret bölgesi temelinde geliştirilmesini istiyoruz. Bu bağlamda, Gümrük Birliği karşısında Türk sanayinin ekonomik gücünün ve rekabet edebilirliğinin artması için alınmasını önerdiğimiz acil tedbirler bu raporda yer almaktadır.

MÜSİAD olarak hazırladığımız bu rapor, Türk ekonomisi ile ilgili en son veriler ışığında ekonomimizin son durumuna ilişkin değerlendirme ve tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu raporumuzun, kamuoyuna ve ekonomi yönetimine sorunların çözümü konusunda yardımcı olmasını diliyoruz.

Saygılarımla,

Erol YARAR

MÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı

İçindekiler

BÖLÜM I	
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI	1
1. GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA VE BÜYÜME PERFORMANSI	1
2. YATIRIMLAR	5
3. İŞGÜCÜ PİYASASI	7
BÖLÜM II	
KAMU MALİYESİ, KİT'LER VE KAMU BORÇLANMASI	9
1. KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ	9
2. KAMU AÇIKLARININ FİNANSMANI	12
3. KONSOLİDE BÜTÇE'DE BAZI ANA EĞİLMELER	13
4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİT'LER)	14
5. İÇ BORÇLANMA	15
6. 1996 BÜTÇE HEDEFİ VE FİNANSMANI	18
BÖLÜM III	
PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ	19
1. EMİSYON VE PARA ARZI	19
2. MEVDUAT TALEBİ	21
3. KREDİ GELİŞMELERİ	24
4. FAİZ ORANLARI	26
5. SERMAYE PİYASASI	27
BÖLÜM IV	
FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON	31
1. GENEL FİYAT DÜZEYİ	31
2. KAMU VE ÖZEL KESİM FİYATLARI	33
3. SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI	33
BÖLÜM V	
DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	35
1. ÖDEMELER DENGESİ	35
2. DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ	38
3. DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI	39
4. DIŞ BORÇLAR	40
5. YABANCI SERMAYE	41
6. MERKEZ BANKASI DÖVİZ REZERVLERİ	41
7. DÖVİZ KURLARI	42
8. AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ	43
9. GÜMRÜK BİRLİĞİ KARŞISINDA ALINMASI GEREKEN ACİL TEDBİRLER PAKETİ	44
BÖLÜM VI	
SONUÇ, ÖNERİLER VE MÜSİAD'IN TAHMİNLERİ	47

TABLOLAR

BÖLÜM I

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI

TABLO 1: SEKTÖRLER İTİBARIYLA REEL BÜYÜME HIZI (Sabit Fiyatlarla).....	2
TABLO 2: EFEKTİF TALEP	3
TABLO 3: TALEP UNSURLARININ BÜYÜMEYE KATKISI	3
TABLO 4: İMALAT SANAYİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANI (Yüzde)	4
TABLO 5: SANAYİ ÜRETİMİ (1995)	4
TABLO 6: GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA (GSMH) MİLYON TL	5
TABLO 7: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ (OCAK-KASIM 1995)	6
TABLO 8: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI	7
TABLO 9: İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM (1000 Kişi)	8

BÖLÜM II

KAMU MALİYESİ, KİT'LER VE KAMU BORÇLANMASI

TABLO 10 : KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ (MİLYAR TL)	9
TABLO 11: GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ (OCAK - KASIM) MİLYAR TL.....	10
TABLO 12: 1995 EK BÜTÇESİ (MİLYAR TL)	11
TABLO 13: KONSOLİDE BÜTÇE NAKİT AÇIĞININ FİNANSMANI (MİLYAR TL).....	12
TABLO 14: KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ BAŞLICA EĞİMLER	13
TABLO 15: KİT'LERİN PERFORMANSI (MİLYAR TL)	14
TABLO 16: İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	15
TABLO 17: KONSOLİDE BÜTÇEDE FAİZ YÜKÜ (MİLYAR TL).....	16
TABLO 18: KAMU BORÇLANMASINDA ARTAN FAİZ YÜKÜ (YÜZDE).....	17
TABLO 19: 1996 BÜTÇE HEDEFİ VE FİNANSMANI (MİLYAR TL)	18

BÖLÜM III

PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ

TABLO 20: BAZI PARASAL BÜYÜKLÜKLER	19
TABLO 21: MERKEZ BANKASI ANALİTİK BİLANÇOSU (TRİLYON TL)	20
TABLO 22: PARA ARZI (MİLYAR TL)	21
TABLO 23: MEVDUAT STOKU (MİLYAR TL).....	22
TABLO 24: DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (DTH) - (MİLYON ABD \$).....	23
TABLO 25: MEVDUATIN BANKALARARASI DAĞILIMI (YÜZDE)	23
TABLO 26: BAZI MALİ YATIRIM ARAÇLARININ NİSBE GETİRİSİ.....	24
TABLO 27: KREDİ STOKU (MİLYAR TL)	24
TABLO 28: MEVDUATIN KREDİYE DÖNÜŞÜM ORANI (%).....	25
TABLO 29: MERKEZ BANKASI İÇ KREDİ GENİŞLEMESİ (MİLYAR TL)	26
TABLO 30: BANKALARARASI PARA PİYASASI FAİZ ORANLARI (Yüzde)	27
TABLO 31: İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI ENDEKSİ.....	28
TABLO 32: MENKUL KIYMETLER (MİLYAR TL)	28

BÖLÜM IV

FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON

TABLO 33: ENFLASYON ORANI (Yüzde).....	32
TABLO 34: 1996 YILI ENFLASYON SENARYOLARI (Yüzde)	32
TABLO 35: KAMU VE ÖZEL FİYAT ARTIŞLARI	33
TABLO 36: SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI (Yüzde).....	33
TABLO 37: TARIM VE SANAYİ KESİMİNDEKİ FİYAT ARTIŞLARI VE İÇ TİCARET HADLERİ	34

BÖLÜM V

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

TABLO 38: ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON ABD \$).....	36
TABLO 39: DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ (MİLYON ABD \$).....	36
TABLO 40: DÖVİZ GELİR-GİDERLERİ (MİLYON ABD \$).....	39
TABLO 41: DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI (MİLYON ABD \$).....	40
TABLO 42: DIŞ BORÇ STOKUNDAKİ GELİŞMELER (MİLYON ABD \$).....	41
TABLO 43: MERKEZ BANKASI DÖVİZ REZERVLERİ (MİLYON ABD \$).....	42
TABLO 44: NOMİNAL VE REEL KUR ARTIŞLARI.....	43

BÖLÜM VI

SONUÇ, ÖNERİLER VE MÜSİAD'IN TAHMİNLERİ

TABLO 45: MÜSİAD'IN 1996 YILI TAHMİNLERİ	53
--	----

Özet - Değerlendirmeler

1994 yılının kriz koşulları içinde % 6 oranında daralma gösteren Türk ekonomisinin 1995 yılında tahmin edilenin üzerinde bir büyüme gösterdiği gözlenmiştir. Gayri Safi Milli Hasıla, büyük ölçüde özel nihai tüketim artışına bağlı olarak, öngörülen % 4.4 lük hedefin üzerinde, % 7 civarında bir büyüme kaydetmiştir. Milli gelirin 1994 yılında % 6 oranında gerilediği hesaba katılırsa, 1995 yılında gerçekleşen yüksek büyüme hızının milli gelir düzeyini ancak 1993 sonu düzeyine getirebildiği görülmektedir. 1995 yılında büyümeye en büyük katkıyı sağlayan faktörlerin büyük ölçüde özel tüketim artışına bağlı olarak üretim ve ithalattaki artış olduğu gözlenirken, stokların da ciddi bir artış gösterdiği bunun da 1996 yılında 1995'e göre daha düşük bir büyüme hızının sinyallerini verdiği söylenebilir.

1995 yılında yatırım harcamalarında sağlanan artış büyük ölçüde özel kesim yatırım talebinden kaynaklanırken, bütçe yatırım harcamalarındaki ciddi daralma nedeniyle, kamu yatırım harcamalarındaki artış çok düşük düzeyde kalmıştır. İmalat sanayi yatırım harcamaları, Gümrük Birliği beklentisi ile büyük ölçüde tekstil sektöründe yoğunlaşırken, bunu başta ulaştırma olmak üzere hizmetler sektörü takip etmiştir. DİE verileri, 1994 yılında kötüleşen işsizlik sorunu konusunda 1995 yılında ciddi bir iyileşme sağlanamadığına, açık işsizlik ve eksik istihdam toplamının kentsel kesimde % 19 gibi yüksek bir düzeyde seyrettiğine işaret etmektedir.

1995 yılı revize bütçesinde 218.8 trilyon TL olarak öngörülen konsolide bütçe açığına karşın, Ocak-Eylül dokuz aylık dönemde bütçe nakit açığının 158.4 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Konsolide bütçe açığı ilk dokuz aylık dönemde 158.4 trilyon TL açık verirken, faiz-dışı bütçenin aynı dönemde 259 trilyon TL'ye yakın bir fazla verdiği gözlenmektedir. Bu durum, konsolide bütçe performansında kamu iç ve dış borç faiz yükünün nedenli önemli ve belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Kamu borç stokundaki hızlı artış sonucu, faiz ödemelerinin toplam bütçe harcamaları içindeki artış eğilimi 1995 yılında da devam etmiş, faiz ödemelerinin payı ilk 9 aylık dönemde % 32 ye ulaşmıştır. Personel harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı program hedeflerini aşarak % 32 oranın-

da gerçekleşirken, yatırım harcamaları en olumsuz etkilenen harcama kalemi olmuş, bu tür harcamaların payı, % 10 civarındaki program hedefine karşın, % 5'e gerilemiştir.

1995'in ilk aylarında kamu finansmanı hedeflenen doğrultuda gelişme göstermiş, vadesi gelen borç stoku daha uzun vadeli (1 yıla kadar) borçlanmalarla yenilenirken, kamu borçlanma faiz oranlarında tedrici bir gerileme sürecine girilmiştir. Ancak bu kısa iyileşme süreci yılın ikinci yarısında tersine dönmüş, kamu kesimi yeniden çok kısa vadeli yüksek faizli iç borçlanma kısır döngüsüne girerken, Merkez Bankası avans kullanımı da artış göstermiştir.

1995 yılı revize tahminleri bütçe transferleri hariç KİT borçlanma gereği'nin GSMH'ya oranının % 1.6'ya gerilediğine ve KİT'lerin faaliyet zararlarını ve borçlanma gereğini azalttıklarına işaret etmektedir. Ancak, KİT'lerin bütçeye olan yüklerindeki azalma, KİTlerdeki verimlilik artışından ziyade, maliyet artışlarının daha sık aralıklarla fiyatlara yansıtılması ve sübvansiyonların azalmasından kaynaklanmaktadır.

1994 yılı sonunda 799.3 trilyon TL düzeyinde bulunan toplam iç borç stoku, (kur farkları hariç) 1995 Kasım ayı sonunda 1 katrilyon 248 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Ocak-Ekim 10 aylık dönemde 419 trilyon TL düzeyinde net iç borçlanma gerçekleşirken, aynı dönemde faiz ödemeleri 350 trilyon TL'ye yaklaşmıştır. Bu durum, yapılan net iç borçlanmanın yaklaşık % 80'inin sadece borç faiz ödemelerine gittiğini, yeni borçlanmaların sadece mevcut borç stokunun ana para taksiti ve faiz ödemelerini karşılamak amacıyla yönelik bulunduğunu göstermektedir.

Enflasyon hızını yavaşlatmak amacıyla 1995 yılında sıkı para politikasını hedefleyen parasal otoriteler, parasal kontrolde önemli bir değişken olan Merkez Bankası kamu kredilerinin kontrolünde başarılı olurken, MB bilanço büyüklüğünün yaklaşık % 100, emisyonun da % 75 civarında artışını engelleyememiştir. 1995 yılında parasal otoritelerin hedeflenen parasal kontrolü gerçekleştirememelerindeki temel neden, döviz rezervlerinde öngörülenin üzerinde kaydedilen birikim olmuştur. Merkez Bankası döviz rezervlerindeki artış, kısmen yurtiçi kaynaklı dövizin TL'ye ikame sürecinin 1995 yılının son çeyreğine kadar devam etmesi, kısmen de kısa vadeli yurtdışı sermaye girişindeki hızlanmadan kaynaklanmıştır. 1994 yılında uygulamaya konan ve artan dozda 1995 yılında da sürdürülen "sıcak para" politikaları döviz rezervlerini arttıran temel etken olmuştur. Merkez Bankası para politikalarının 1995'in son çeyreğinde "seçim ekonomisi" uygulamalarının etkisiyle gevşediği ve özellikle Merkez Bankası avanslarının tümüyle kullanıldığı gözlenmiştir.

Toplam tasarruf mevduatı, 1995 yılında enflasyonun üzerinde artış göstermiştir; tasarruf mevduatında gözlenen reel artış büyük ölçüde mevduata ödenen pozitif reel faizden kaynaklanmıştır. 1995 yılının son çeyreğinde "para ikame sürecinin" tersine döndüğü ve malî

fonların yeniden dövize yöneldiği gözlenmiş, döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduat içindeki payı % 55'e yükselmiştir.

Sınâî üretim, yurtiçi ve dış ticaret faaliyetlerinde 1995 yılında gözlenen hızlanmaya paralel olarak mevduat banka kredilerinin reel artış kaydettiği görülmüştür. Türk Lirası krediler yanında, kurlardaki yavaş artış ve TL faiz oranlarının yüksekliği sebebiyle, yabancı para cinsinden (döviz) kredilere de yüksek talep oluşmuştur. Merkez Bankası tarafından açılan toplam dolaysız iç krediler 1995 yılında nominal (ve reel) bir daralma göstermiştir; bu daralmada Hazine'ye verilen avanslardan ziyade, İktisadi Devlet Teşekkülleri'ne ve banka kesimine açılan ticari/sınâî kredilerdeki mutlak azalma etken olmuştur.

Kamu kesiminin yoğun iç borçlanma baskısı 1995 yılında da piyasa faiz oranlarının seyri ni belirleyen temel etken olmuştur. Hazine'nin yılın son çeyreğinde iç borç yenilemede zorlandığı, buna paralel olarak borçlanma vadelerinin yeniden kısaldığı ve faiz oranlarının yeniden ciddi bir artış eğilimine girdiği gözlenmiştir. Hazine'nin 1996 yılının ilk 5-6 aylık döneminde 1 katrilyon TL'ye yakın iç borç yenileme ihtiyacında oluşu, enflasyon hızındaki artış beklentileri, "TL'den uzaklaşma süreci"nin yeniden hızlanması, 1996 yılında da faiz oranlarının oldukça istikrarsız bir seyir izleyeceğine ve faiz oranları genel düzeyinin yüksek olacağı işaretini vermektedir.

Sermaye piyasaları, 1995 yılında yoğun kamu borçlanma talebi yanında, özellikle yılın ikinci yarısında siyasi alandaki belirsizliklerin de etkisinde kalmıştır. 1995 yılı Borsa için beklenen çıkışın gerçekleşmediği bir dönem olmuş, gerek mali endeks ve gerekse sanayi endeksindeki artış ciddi biçimde enflasyon oranının altında kalmıştır.

1995 yılı "Geçiş Programı", 1996 yılı için ortalama enflasyon hızını % 70, yıl-sonu yıllık enflasyon hızını da % 40 olarak hedeflemiştir. DIE verileri; ortalama enflasyon hızının 1995 yılında toptan eşya fiyatlarına göre % 88.5, tüketici fiyatlarına göre de % 93.6 oranında gerçekleştiğini göstermektedir. Geçen yıldan farklı olarak, tüketici fiyatlarının toptan eşya fiyatlarından daha hızlı artış gösterdiği gözlenmiştir. Efektif talepteki kaydederger canlanma ile birlikte, tüketici fiyatları daha hızlı artarken, 1995 yılında enflasyonun oluşumunda talep faktörlerinin daha fazla ağırlık taşıdığı görülmektedir. 1995 yılında kamu fiyatlarının özel kesim fiyatlarının yaklaşık 20 puan altında artış göstermesi, seçim ekonomisi uygulamalarının etkisi ile kamu fiyatlarının baskı altında tutulmasından kaynaklanmıştır; kamu fiyatları üzerindeki baskının seçim sonrasında kalkması, Ocak ve Şubat aylarında fiyat endekslerine en az 10 puanlık bir ilave getirecektir.

1995 yılında hedeflenenin üzerinde gerçekleşen büyüme hızı ve yüksek enflasyon hızına karşın takip edilen düşük kur politikası ödemeler dengesinde öngörülenden farklı sonuç-

ların ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1995 yılının ilk on ayına ilişkin rakamlar, dış ticaret açığının geçen yılın benzer dönemine mukayese ile % 155 artış gösterdiğine, buna karşın görünmeyen kalemler ve işçi döviz girişinde sağlanan fazlalık sonucu cari işlemler açığının 70 milyon Dolar gibi ihmal edilebilir bir düzeyde kaldığını göstermektedir. Geçen yılın ilk on aylık döneminde 4.1 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşen dış ticaret açığı, bu yılın benzer döneminde 10.6 milyar Dolar düzeyine ulaşmıştır. Sermaye hesabı, büyük ölçüde kısa vadeli sermaye girişindeki hızlanmaya paralel olarak, 1995'in ilk on aylık döneminde 6 milyar Dolar'a yakın bir fazlalık vermiştir.

Merkez Bankası döviz rezervleri beklenenin üzerinde artış göstererek Ekim sonu itibarıyla 16.8 milyar Dolar düzeyine kadar yükselmiş, ancak MB'nın hızlı kur artışlarını engellemek amacıyla döviz piyasalarına yoğun müdahaleleri sonucu 1995 sonunda 13 milyar Dolar düzeyine gerilemiştir. Döviz kurlarındaki artış 1995 yılında enflasyon hızının oldukça altında bir seyir izlemiştir; döviz kurlarındaki yavaş artış eğilimi, yüksek TL faiz oranları yanında MB döviz rezervlerindeki ciddi birikimin piyasalara verdiği güvenden kaynaklanmıştır.

1995 yılında yabancı sermaye izinlerindeki hızlı artışa karşın, fiilî girişlerin daha yavaş olduğu ve ilk 9 ayda 661 milyon Dolar düzeyinde gerçekleştiği görülmüştür.

Toplam dış borç stoku 1995 yılının ilk 6 aylık döneminde yüzde 12.6 oranında artışla Haziran ayı itibarıyla 73.8 milyar düzeyine ulaşmıştır. Dış borçlarda Dolar cinsinden ilk 6 ayda gerçekleşen 8.2 milyar Dolarlık artışın sadece 2.4 milyar Doları (yani % 30'u) net borçlanmadan, 5.7 milyar Doları da (% 70'i) kur farkı zararlarından kaynaklanmıştır.

1994 yılında yaşanan ekonomik ve mali krizin ardından 1995 yılı mali piyasalara nisbî istikrarın geldiği, reel kesimin canlandığı bir yıl olmuştur. Ancak, ekonomide geçen yılın kriz koşullarına mukayese ile ortaya çıkan "iyileşme"nin kalıcı bir süreç olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira malî piyasalarda sağlanan "istikrar", büyük ölçüde yüksek faiz ve düşük kur sonucu oluşan yapay dengelerin bir sonucu olup, elde edilen yüksek oranlı büyüme hızı da büyük ölçüde tüketimin körüklediği bir olgudur. Yüksek enflasyon, bir "istikrar sağlama yılı olduğu" ilan edilen 1995 yılında da ekonominin temel problemlerinden biri olmaya devam etmiş, 1995 yılında oluşan ortalama enflasyon hızı kriz öncesi ortalamaların üzerine çıkmıştır. Kriz sonrası uygulamaya konan ekonomik kararlar temel sorunları çözmemiş, bu sorunları geleceğe ertelemiştir. Türk ekonomisi 1996 yılına bilinen temel problemleri yanında, görüş ufkunu yeniden daralan bir ekonomi olarak girmiştir.

BÖLÜM I

GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI

1. GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA VE BÜYÜME PERFORMANSI

1994 yılında % 6 oranında daralma gösteren Türk ekonomisinin 1995 yılında tahmin edilen üzerinde bir büyüme gösterdiği gözlenmiştir. 1995 Ekonomik Programı, toplam efektif talebin % 5 oranında artması ve cari işlemler dengesinin 430 milyar dolar civarında fazla vermesi (diğer bir deyişle, net dış kaynak kullanılmaması) ve % 43 civarında ortalama enflasyon oranı varsayımlarına dayalı olarak, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'da (GSYH) % 4.2, Gayrisafi Milli Hasıla'da (GSMH) % 4.4 lük bir artış öngörmüştü. Buna göre; tarım sektörünün % 2.5, sanayi sektörünün % 4.9, hizmetler sektörünün de % 4.3 oranında büyümesi Program öngörülleri arasında idi.

DİE verileri; Türk ekonomisinin 1995 yılının ilk 9 aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine mukayese ile % 7.9 arasında bir büyüme gösterdiğine işaret etmektedir. İlk 9 aylık dönemde kaydedilen yüksek oranlı büyümede, imalat sanayi, hizmetler sektörlerindeki yüksek oranlı büyüme ile ithalat vergilerindeki artış belirleyici olmuştur. GSMH'de cari fiyatlarla ilk 9 ayda kaydedilen % 102.5 lik büyüme, % 7.9 oranında reel büyüme ve % 87.7 oranında fiyat artışından (GSMH zımni deflatöründeki artış) kaynaklanmıştır.

Büyümenin sektörler itibarıyla dağılımına bakıldığında; en yüksek büyüme hızlarının sanayi ve ticaret sektörlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Tarım sektörü I nci üç aylık dönemde % 0.1, II. üç aylık dönemde % 3.5, III. üç aylık dönemde de % 3.9 luk bir büyüme kaydetmiştir.

TABLO 1: SEKTÖRLER İTİBARIYLA REEL BÜYÜME HIZI (Sabit Fiyatlarla)

SEKTÖR	1 nci ÜÇ AY	2 nci ÜÇ AY	3ncü ÜÇ AY
TARIM	0.1	3.5	3.9
SANAYİ	-1.3	20.3	17.9
İNŞAAT	-6.2	0.8	-1.6
TİCARET	-1.6	19.4	13.8
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	4.4	12.7	6.4
MALİ KURULUŞLAR	-2.0	-0.1	1.2
KONUT SAHİPLİĞİ	2.1	1.9	2.0
SER. MESLEK VE HİZMETLER	-0.7	13.6	9.3
DEVLET HİZMETLERİ	2.7	2.9	2.7
KAR AMACI OLMAYAN KURULUŞLAR	2.7	-0.6	-3.3
İTHALAT VERGİ	-20.6	27.8	30.0
GAYRİSAFİ YURTİÇİ HASILA	-1.5	13.5	9.5
GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA	-0.3	12.4	10.0

KAYNAK: DİE

1994 yılında % 80'in altında seyreden imalat sanayi kapasite kullanım oranı-büyük ölçüde iç pazardaki talep yetersizliği sorununun aşılması ile- Temmuz ayı itibarıyla % 83.5 düzeyine yükselmiştir. Kapasite kullanım oranının 1995'in son çeyreğinde bir miktar gerilediği tahmin edilmektedir. Sanayi üretimi 1995'in ilk 3 aylık döneminde % 1.3 oranında geriledikten sonra, büyük ölçüde özel kesim nihai tüketim talebindeki patlamaya paralel olarak ikinci üç aylık dönemde % 20.3, üçüncü üç aylık dönemde de % 17.9'luk artış göstermiştir. İmalat sanayi üretiminin, artan ekonomik ve mali belirsizlikler nedeniyle, yılın son çeyreğinde nisbi bir yavaşlama sürecine girdiği gözlenmiştir.

Ticaret sektörü üretim ve ithalat artışına paralel olarak kaydadeğer bir hızlanma göstermiş, bu sektördeki reel büyüme hızı ikinci üç aylık dönemde % 19.4, üçüncü üç aylık dönemde de % 13.8'e ulaşmıştır.

İnşaat sektörünün 1995 yılında durgun bir dönem geçirdiği gözlenmiştir. 1995'in ilk üç aylık döneminde % 6.2 oranında gerileyen inşaat sektörü, yılın üçüncü üç ayında da % 1.6 oranında gerileme göstermiştir. DİE verileri; inşaat ruhsatı ve yapı kullanma izin belgesi sayısının bu yılın ilk 9 ayında geçen yılın altında kaldığını göstermektedir. İnşaat kesimindeki durgunlukta, piyasa faiz oranlarının yüksekliği ve yeniden artış eğilimine girmesi yanında inşaat maliyetlerinde % 100'e yaklaşan artışlar da belirleyici oldu.

Yılın ilk 9 aylık döneminde % 12.1 oranında büyüme kaydeden sanayi kesimi, Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya en büyük katkısı (3.2 puan) sağlarken, % 11.1 büyüyen ticaret sektörünün katkısı 2.2 puan, tarımın ise 0.6 puan olmuştur.

TABLO 2: EFEKTİF TALEP

	Sabit Fiyatlarla Yüzde Değişme		
	1 nci ÜÇ AY	2nci ÜÇ AY	3ncü ÜÇ AY
ÖZEL NİHAİ TÜKETİM HARCAMALARI	-4.5	11.8	12.6
KAMU NİHAİ TÜKETİM HARCAMALARI	5.3	9.5	2.2
GAYRİSAFİ SABİT SERMAYE HARCAMALARI	-16.9	13.3	11.3
MAL VE HİZMET İHRACATI	19.9	12.2	0.2
MAL VE HİZMET İTHALATI	-2.6	37.3	39.2

TABLO 3: TALEP UNSURLARININ BÜYÜMEYE KATKISI

TALEP UNSURLARI	1995 (OCAK-EYLÜL) 9 AYLIK DÖNEM
ÖZEL NİHAİ TÜKETİM ARTIŞI	+ 4.8 PUAN
KAMU NİHAİ TÜKETİM ARTIŞI	+ 0.4 PUAN
SABİT SERMAYE YATIRIM ARTIŞI	+ 0.8 PUAN
STOKLARDAKİ ARTIŞ	+ 4.1 PUAN
İHRACAT ARTIŞI	+ 2.0 PUAN
İTHALAT ARTIŞI	- 4.8 PUAN
(NET DIŞ TALEP KATKISI)	(- 2.8 PUAN)
GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA ARTIŞI	% 7.6

Toplam efektif talepteki gelişmeler incelendiğinde, toplam talepteki artışın büyük ölçüde özel nihai tüketim harcamalarındaki önemli artıştan kaynaklandığı görülmektedir. Özel nihai tüketim harcamaları 1995'in ilk 9 aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre % 7 oranında artarken, bu artışın GSYİH'da % 7.6 oranında gerçekleşen büyümeye katkısı 4.8 puan olmuştur. Kamu nihai tüketim harcamalarındaki artış ilk dokuz ayda % 5.6 düzeyinde gerçekleşirken (bu artışın büyümeye katkısı 0.2 puan), yatırım harcamalarındaki reel artış % 2.0 gibi düşük bir düzeyde kalmıştır.

Üretim ve ithalattaki artışın, yurtiçi nihai tüketimde gözlenen artışın üzerinde gerçekleşmesi stokların önemli ölçüde artmasına yol açmıştır.

TABLO 4: İMALAT SANAYİİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANI (Yüzde)

	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK
1995	71.7	72.4	74.7	79.0	79.4	81.5	83.4	82.6	84.3	80.7	80.4	
1994	83.0	76.5	75.5	71.0	69.5	70.0	71.0	72.9	78.7	76.1	74.9	76.8

KAYNAK: DIE

TABLO 5: SANAYİ ÜRETİMİ (1995)

	Sanayi Üretim Endeksindeki Yüzde Değişme (Kasım ayı itibarıyla)	
	Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre	(Ocak-Kasım) 11 Aylık Ortalama
a) MADENCİLİK	-4.0	-1.4
b) İMALAT SANAYİ	11.6	8.2
- Gıda-içki-tütün	9.2	0.0
- Tekstil, giyim, deri	5.8	0.9
- Kağıt ve bakım	3.1	17.8
- Kimya	4.9	8.9
- Taş ve toprağa dayalı üretim	7.1	9.4
- Metal ana sanayi	-17.6	1.1
- Metal eşya, makina	46.7	23.1
c) ELEKTRİK-GAZ-SU	9.8	9.8
TOPLAM SANAYİ	11.0	7.9

KAYNAK: DIE

İthalatın ihracattan daha hızlı artması yurt dışı net talebin büyümeyi olumsuz yönde etkilemesine yol açmıştır.

İlk 9 aylık dönemde Gayrisafi Milli Hasıla % 7.9 oranında artarken, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'daki artış ise % 7.6 düzeyinde gerçekleşti. Milli gelirin 1994 yılında % 6 oranında gerilediği hesaba katılırsa, 1995 yılında gerçekleşen yüksek büyüme hızının milli gelir düzeyinin ancak 1993 sonu düzeyine getirebildiği görülmektedir. 1995 yılında büyümeye en büyük katkıyı sağlayan faktörlerin büyük ölçüde tüketim artışına bağlı olarak üretim ve ithalattaki artış olduğu gözlenirken, stokların da ciddi biçimde artış gösterdiği bunun da 1996 yılında 1995'e göre daha düşük bir büyüme hızının sinyallerini verdiği söylenebilir.

TABLO 6: GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA (GSMH) (1)

MİLYON TL

	1994	Sektör Payı (%)	1995	Sektör Payı (%)	Gelişme Hızı (%)
1. TARIM	445.713.872	17.0	851.694.463	16.1	91.1
- Çiftçilik ve Hayvancılık	417.725.420	16.0	782.618.631	14.8	87.4
- Ormancılık	15.175.962	0.6	40.079.101	0.8	164.1
- Balıkçılık	12.812.490	0.5	28.996.731	0.5	126.3
2. SANAYİ	655.676.764	25.1	1.374.900.121	26.0	109.7
- Madencilik-Taşocaklığı	34.578.462	1.3	63.438.364	1.2	83.5
- İmalat Sanayii	545.659.293	20.9	1.183.752.733	22.4	116.9
- Elektrik, Gaz, Su	75.439.009	2.9	127.709.024	2.4	69.3
3. İNŞAAT	185.494.808	7.1	309.514.821	5.8	66.9
4. TİCARET	501.868.606	19.2	1.067.413.148	20.2	112.7
- Toptan ve Perakende Ticaret	420.461.325	16.1	906.986.352	17.1	115.7
- Otel, Lokanta Hizmetleri	81.407.280	3.1	160.426.797	3.0	97.1
5. ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	335.734.763	12.8	667.702.412	12.6	98.9
6. MALİ KURULUŞLAR	65.686.2562	2.5	158.431.986	3.0	141.2
7. KONUT SAHİPLİĞİ	87.399.198	3.3	171.838.878	3.2	96.6
8. SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	95.659.954	3.7	193.441.942	3.7	102.2
9. (-) İZAFİ BANKA HİZMETLERİ	114.084.514	4.4	173.446.972	3.3	52.0
10. SEKTÖRLER TOPLAMI (1-9)	2.259.149.703	86.4	4.621.490.802	87.3	104.6
11. DEVLET HİZMETLERİ	242.895.507	9.3	412.424.588	7.8	69.8
12. KAR AMACI OLMAYAN ÖZEL HZ. KUR.	5.621.427	0.2	8.766.680	0.2	56.0
13. TOPLAM (10+11+12)	2.507.666.638	95.9	5.042.682.069	95.3	101.1
14. İTHALAT VERGİSİ	86.433.536	3.3	190.152.939	3.6	120.0
15. GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla; 13+14)	2.594.100.173	99.2	5.232.835.009	98.8	101.7
16. DIŞ ALEM NET FAKTÖR GELİRLERİ	20.490.039	0.8	60.916.647	1.2	197.3
- Dış Alemden Gelen	102.474.248	3.9	204.059.423	3.9	99.1
- Dış Aleme Giden (-)	81.984.210	3.1	143.142.777	2.7	74.6
17. GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla; 15+16)	2.614.590.210	100.0	5.293.751.656	100.0	102.5

(1) Cari üretici fiyatlarıyla, 9 aylık.

2. YATIRIMLAR

1995 Ekonomik Programı toplam sabit sermaye yatırımlarında % 53 oranında nominal, % 6.1 oranında da reel bir artış öngörmüştü. Buna göre kamu yatırımlarının reel olarak % 5.9, özel yatırımların da % 6.2 artması bekleniyordu.

Hazine Müsteşarlığı verileri; 1995 yılının yatırımlar açısından canlı bir dönem olduğuna işaret etmektedir. 1995 yılının ilk üç aylık döneminde -geçen yılın aynı dönemine oranla- % 16.9 oranında gerileyen gayrisafi sabit sermaye harcamalarının, ikinci üç aylık dönemde % 13.3, üçüncü üç aylık dönemde de % 11.3 oranında reel bir artış göstermiştir. Yatırım harcamalarında sağlanan bu artış büyük ölçüde özel kesim yatırım talebinden kaynaklanırken, bütçe yatırım harcamalarındaki ciddi daralma nedeniyle, kamu yatırım harcamalarındaki reel artış % 2.9 gibi düşük bir düzeyde kalmıştır.

Hazine Müsteşarlığı'nın verileri, teşvik belgesine bağlanan yatırım projelerinin tutarı 1995 yılının ilk onbir aylık döneminde -geçen yılın aynı dönemine oranla- % 300'ün üzerinde bir artışla 738 trilyon TL'ye ulaşmıştır. İmalat sanayi yatırım projeleri, başta tekstil (yaklaşık 8 kat artış), gıda ve seramik olmak üzere, toplam teşvikli yatırımların % 72 sini teşkil ederken, bunu -başta ulaştırma yatırımları olmak üzere- hizmetler sektörü takip etmiştir (% 19). Teşvik kapsamına alınan tekstil yatırımlarının tutarı geçen yıla göre yaklaşık 8 kat artışla 306 trilyon TL'ye ulaşırken, bunu ulaştırma sektöründeki 96.5 trilyon TL tutarındaki yatırımlar takip etmiştir.

TABLO 7: YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ (OCAK-KASIM 1995)

SEKTÖR	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIM (MİLYON TL)	SABİT YATIRIM (MİLYON TL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
1) TARIM	41	7,927,798	7,411,979	2,637
2) MADENCİLİK	86	10,348,920	9,960,423	3,309
3) İMALAT SANAYİ	1,974	529,376,823	474,671,127	127,130
- Dokuma ve Giyim	888	305,938,851	273,907,515	66,482
- Gıda ve İçki	313	47,511,219	42,639,318	21,489
4) ENERJİ	23	48,724,527	37,221,934	600
5) HİZMETLER	806	141,626,295	141,626,295	38,587
TOPLAM	2,930	783,004,363	665,022,048	172,263

Belli başlı sektörler itibarıyla ele alındığında; teşvik belgesi esasında, imalat sanayi yatırımlarının yaklaşık % 400, tarım yatırımlarının % 260, enerji yatırımlarının % 460, madencilik yatırımlarının % 150, hizmetler sektörü yatırımlarının da % 140 artış gösterdiği görülmektedir.

Teşvik belgesine bağlanan yatırımların niteliği incelendiğinde; toplam yatırımların % 72'sinin komple yeni yatırımlar, % 21'inin tevsî yatırımlar, % 3.5'unun modernizasyon, % 1.8'inin de leasing (finansal kiralama) yatırımları olduğu görülmektedir.

Teşvikli yatırım projelerinin % 42.8 ünün Marmara, % 16.8'inin Ege, % 16.8'inin de Akdeniz Bölgesi'ne yönelik olması, teşvikli yatırımlarda Batı bölgelerinin ağırlığını devam ettirdiğine işaret etmektedir. Güney-doğu Anadolu Bölgesine yönelik yatırımlar ise sadece % 2.9, Doğu Anadolu'ya yönelik yatırımlar da % 2 lik bir pay alabilmiştir.

TABLO 8: YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

BÖLGE	BELGE SAYISI	TOPLAM YATIRIMLARIN YÜZDE DAĞILIMI
MARMARA	1,290	42.8
İÇ ANADOLU	319	15.0
EGE	603	16.8
AKDENİZ	392	16.0
KARADENİZ	176	3.3
DOĞU ANADOLU	34	2.0
GÜNEY-DOĞU ANADOLU	91	2.9
MUHTELİF BÖLGE	25	1.2
TOPLAM	2,930	100.00

Teşvik belgesine bağlanan yeni yatırımların, % 74 ü imalat sanayi sektöründe olmak üzere toplam 172 bin civarında kişiye ilave istihdam kazandırması beklenmektedir. Bu arada, istihdam maliyetlerinin 1995 yılında ikiye katlandığı görülmektedir. Geçen yıl bir kişiye istihdam yaratmanın maliyeti 2 milyar 142 milyon TL iken, bu rakamın 1995'in ilk on bir aylık döneminde % 100 artışla 4 milyar 284 milyon TL'ye yükseldiği hesaplanmaktadır. İstihdamın maliyetinde en yüksek artışın % 122 artış ile imalat sanayi sektöründe, en düşük artışın ise % 40 artış ile enerji sektöründe olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe istihdam maliyet artışı % 120, hizmetler sektöründe ise % 55 civarında gerçekleşmiştir. 1995 yılında kişi başına en yüksek istihdam maliyeti enerji sektöründe (8 milyar 121 milyon TL), en düşük istihdam maliyeti de tarım sektöründe (3 milyar 6 milyon TL) olmuştur.

3. İŞGÜCÜ PİYASASI

DİE verileri, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucu açık işsizlik oranının 1993 yılında % 7.3'ten, 1994 yılında % 10.5'a yükseldiği göstermektedir. Eksik istihdam oranının da kriz koşullarında -toplam işgücünün yüzdesi olarak- % 9.3'e yükseldiği tahmin edilmektedir.

1995 Programı, % 4-4.5 civarında ekonomik büyümeye paralel olarak, açık işsizlik oranının % 9.2'ye gerileyeceğini öngörmüştür.

TABLO 9: İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM (1000 KİŞİ)

	NİSAN 1995	NİSAN 1994
TOPLAM İŞGÜCÜ ARZI	22.444	22.136
Kentsel	9.997	10.214
Kırsal	12.449	11.922
TOPLAM İŞGÜCÜ TALEBİ (İSTİHDAM)	20.833	20.397
Kentsel	8.932	9.081
Kırsal	11.901	11.316
İŞSİZLİK	1.613	1.740
Kentsel	1.065	1.134
Kırsal	548	606
İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI (%)	50.4	50.4
Kentsel	41.0	42.7
Kırsal	61.8	59.6
İŞSİZLİK ORANI (%)	7.2	7.9
Kentsel	10.7	11.1
Kırsal	4.4	5.1
EKSİK İSTİHDAMIN İŞGÜCÜNE ORANI (%)	7.0	8.7
Kentsel	8.3	8.9
Kırsal	6.0	8.6

KAYNAK: DİE

DİE verileri, Nisan 1994-Nisan 1995 döneminde işgücü arzının % 1.4 artışla 22 milyon 444 bine yükseldiğini, kentsel işgücü arzının % 4.4 oranında arttığını, kırsal işgücü arzının da % 2.1 azaldığını göstermektedir.

Toplam istihdamdaki % 2.1 civarındaki artışla, aynı dönemde açık işsizlik oranının Nisan 1994'de % 7.9'dan, Nisan 1995'de % 7.2'ye gerilediği görülmektedir. DİE verileri, Nisan 1995 itibarıyla açık işsizlik oranının kentsel kesimde % 10.7, kırsal kesimde ise % 4.4 oranında; eksik istihdamın ise kentsel kesimde % 8.3, kırsal kesimde ise % 6 civarında olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile, açık işsizlik ve eksik istihdam toplamı kentsel kesimde % 19, kırsal kesimde de % 10 civarında bulunmaktadır.

BÖLÜM II

KAMU MALİYESİ, KİT'LER VE KAMU BORÇLANMASI

I. KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ

1995 yılı revize bütçesi, kamu bütçe gelirlerinde % 83, bütçe harcamalarında da % 78.2 oranında bir artış öngörmüştü. Buna göre; konsolide bütçe açığının 218.8 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi, bütçe açıklarının GSMH'ya oranının % 3.2, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin (PSBR) GSMH'ya oranının ise % 5.6 düzeyine gerileyeceği tahmin edilmişti.

TABLO 10 : KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ (MİLYAR TL)

	OCAK-EYLÜL 1995 GERÇEKLEŞME	1995 YILI PROGRAM
HARCAMALAR	1,038,196	1.331.000
a) Cari Harcamalar	400,960	545.000
- Personel	333,901	420.000
- Diğer Cari	67,059	125.000
b) Yatırım Har.	53,513	128.500
c) Transfer Har.	583,723	657.500
GELİRLER	952,549	1.133.000
a) Genel Bütçe	936,353	1.127.000
- Vergi Gelirleri	740,679	880.000
- Vergi dışı Gelirler	190,579	247.000
- Hibe	5095	-
b) Katma Bütçe	16,196	6,000
GELİR HARCAMA FARKI	-85,647	-198,000
NAKİT DENGESİ	-158,349	-198,000

Revize bütçede 1995 yılının tamamı için öngörülen 1 katrilyon 331 trilyon TL'lik hedefe karşın, konsolide bütçe harcamalarının yılın ilk dokuz aylık döneminde 1 katrilyon 38 trilyon TL'ye ulaştığı görülmüştür. Bütçe harcamalarında öngörülenin üzerinde gerçekleşen artışta, büyük ölçüde bütçe faiz giderlerinden oluşan transfer harcamalarındaki hızlı artış etkin olmuştur. Revize bütçede yılın tamamı için öngörülen 1 katrilyon 133 trilyon TL'lik hedefe karşın, bütçe gelirlerinin yılın ilk 9 aylık döneminde 952 trilyon 549 milyar TL'ye ulaştığı görülmüştür. Bütçe gelirlerinin yaklaşık % 80'ini teşkil eden vergi gelirleri Ocak-Kasım ilk onbir aylık dönemde, geçen yılın aynı dönemine oranla, enflasyon hızının üzerinde % 88.5 artış göstermiş, bu artışta 1995 yılında tüketim ve ithalatta kaydedilen hızlı büyümeye bağlı olarak KDV ve dış ticaret vergi tahsilatlarında görülen hızlı artış belirleyici olmuştur.

TABLO 11: GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ* (OCAK - KASIM)

MİLYAR TL

	OCAK-KASIM 1995	1994	YÜZDE DEĞİŞME
GELİRDEN ALINAN	395.504.0	203.849.4	93.0
- Gelir Vergisi	296.619.7	162.382.2	82.7
- Kurumlar Vergisi	96.884.3	41.467.2	133.6
SERVETTEN ALINAN	8.435.8	4.546.3	85.6
MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN	383.296.0	187.559.0	104.4
- KDV	188.381.7	98.225.3	91.8
DIŞ TİCARETTEN ALINAN	169.462.4	75.744.6	123.7
KALDIRILAN VERGİ ARTIKLARI	18.306.6	44.759.9	-59.1
TOPLAM VERGİ GELİRLERİ	973.004.8	516.499.1	88.4

* Tahsilat

Tahakkuk eden verginin tahsilatında geçen yıla oranla daha iyi bir performans gösterildiği görülmektedir. Geçen yılın ilk on bir aylık döneminde % 80 olan tahsilat oranı bu yılın aynı döneminde % 83.5'e yükselmiştir.

1995'in ilk on bir aylık döneminde; gelir vergisinde % 82.7, kurumlar vergisinde % 133.6, servetten alınan vergilerde % 85.6, mal ve hizmetlerden alınan vergilerde % 104.4 (KDV artışı % 91.8), dış ticaretten alınan vergilerde % 123.7 oranında artış sağlanmıştır.

1995 yılının Ocak-Eylül döneminde konsolide bütçe 158 trilyon 349 milyar TL nakit açığı verirken, faiz-dışı bütçe de aynı dönemde 258 trilyon 696 milyar TL fazla vermiştir. Bu durum, konsolide bütçe performansında kamu iç ve dış borç faiz yükünün ne denli önemli

ve belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Nitekim; 1995'in ilk 9 aylık döneminde konsolide bütçe gelirleri 952 trilyon 529 milyar TL düzeyinde, faiz-dışı bütçe harcamaları da 711 trilyon 746 milyar TL düzeyinde gerçekleşmiş, böylece faiz dışı bütçe 258.7 trilyon TL fazla vermiştir. Kamu'nun borç faiz yükü bu denli yüksek olmasa, bütçe açık değil fazla vermiş olacaktır.

TABLO 12: 1995 EK BÜTÇESİ (MİLYAR TL)

HARCAMALAR	384.000
Personel Giderleri	63.000
Faiz Giderleri	207.000
KIT'lere Transfer	14.000
Diğer	100.000
GELİRLER	276.000
Vergi Gelirleri	210.000
Özel Gelir ve Fonlar	27.000
TELEKOM	39.000
EK BÜTÇE AÇIĞI	108.000

Büyük ölçüde öngörülenin üzerinde gerçekleşen enflasyon ve kamunun borç faiz yükü nedeniyle, revize bütçedeki harcama hedefleri aşılmış, 1995'in son çeyreğinde ek bir bütçe yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Buna göre; bütçe harcamaları 384 trilyon TL, bütçe gelirleri de 276 trilyon TL artırılmış, bunun sonucu revize bütçedeki 218.8 trilyon TL lik bütçe açığına ilave 108 trilyon TL lik bir açık oluşmuştur. Böylece 1996 yılında bütçenin 300 trilyon TL civarında açık vermesi beklenmektedir. MÜSİAD, Ocak 1995'te yayınlanan "TÜRKİYE EKONOMİSİ 1995" adlı konjonktür raporunda; başlangıçta 198 trilyon TL lik bütçe açığı hedefini gerçekçi bulmadığını belirterek, bütçe açığının 1995 yılı için 300 trilyon TL civarında gerçekleşeceği tahmininde bulunmuştu. Ek bütçe incelendiğinde; harcama hedeflerindeki sapmanın önemli ölçüde faiz giderlerindeki, kısmen de personel giderlerindeki artıştan kaynaklandığı görülmektedir. Gelir hedefindeki pozitif sapma ise büyük ölçüde vergi gelirlerinin -öngörülenin iki katı gerçekleşen enflasyon nedeniyle- nominal olarak genişlemesinden kaynaklanmıştır.

1996 yılının ilk dört ayına ait "geçici harcama bütçesi", personel harcamalarının 341.2 trilyon TL, yatırım harcamalarının 42.5 trilyon TL, büyük ölçüde faiz giderlerinden kaynaklanan transfer harcamalarının da 453.5 trilyon TL düzeyinde, bunun sonucu toplum harcamaların 899.2 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesini öngörmüştür. Böylece faiz ve diğer transfer harcamalarının toplam bütçe harcamaları içindeki payı % 50 yi aşmaktadır. 1996

yılı için öngörülen 400 trilyon TL'lik geçici bütçe açığı hedefinin de mevcut koşullarda rahatlıkla aşılabacağı ve en az % 30-40 sapma ile gerçekleşeceği tahmin edilebilir. Yeni kurulacak hükümetin, bütçenin faiz yükü, enflasyon, döviz kurları iç ve dış borçlanma imkanları ile ilgili gerçekçi tahminlerde bulunarak gelir ve harcama projeksiyonları yapması zorunludur. Bütçe harcamalarının % 50'sine yakın bir kısmının kamu faiz harcamalarından oluştuğu bir ortamda, faiz bütçesini doğru tahmin konsolide bütçe açığını doğru tahminde en önemli unsur haline gelmiştir; zira kamu bütçesi hızla bir faiz bütçesi haline dönüşmektedir. MÜSİAD, 1994 Ekim ayında yayınladığı "DEVLET'İN BORÇ KRİZİ - İflas 1999" adlı çalışmasına bu konuya dikkat çekerek, iç borç sorununa köklü çözüm bulunmadığı takdirde, bütçe faiz ödemelerinin 1998 yılında toplam vergi gelirlerini, 2000 yılında da toplam bütçe gelirlerini aşacağı tahmininde bulunmuştur.

2. KAMU AÇIKLARININ FİNANSMANI

1995 yılı Programı, kamu finansmanında dış borçlanmanın azaltılmasını, uzun vadeli borçlanmanın arttırılmasını, kısa vadeli borçlanmanın ve Merkez Bankası avans kullanımının azaltılmasını hedeflemişti.

TABLO 13: KONSOLİDE BÜTÇE NAKİT AÇIĞININ FİNANSMANI (MİLYAR TL)

	OCAK-EYLÜL 1995	1995 PROGRAM
I. NET DIŞ BORÇLANMA	- 79.590	- 44,881
II. NET İÇ BORÇLANMA (TAHVİL)	107,548	173,433
III. NET KISA VADELİ BORÇLANMA	151,637	69,448
- Bono	128,539	25,848
- Merkez Bankası Avansı	23,098	43.600
IV. DİĞER	- 21,246	0
TOPLAM NET FİNANSMAN	-158,349	-198,000

1995'in ilk 3-4 aylık döneminde, kamu finansmanı hedeflenen doğrultuda gelişme göstermeye başlamış, vadesi gelen borç stoku daha uzun vadeli (1 yıl) borçlanmalarla yenilenirken kamu borçlanma faiz oranlarında da tedrici bir gerileme süreci içine girilmiştir. Ancak, bu kısa iyileşme süreci yılın ikinci yarısında tekrar tersine dönmüş, kamu kesimi yeniden çok kısa vadeli yüksek faiz maliyetli iç borçlanma kısır döngüsüne girerken, Merkez Bankası avans kullanımları da artış göstermiştir.

1996 yılının ilk dokuz aylık döneminde 158.4 trilyon TL civarında nakit açığı veren konsolide bütçe için (konsolide bütçe nakit açığı bütçe gelir-gider farkı ile ödeneği kalmadığı

için gider yazılmayan faiz ödemelerini kapsamaktadır) 107.5 trilyon TL net tahvil finansmanı, 128.5 trilyon TL net bono finansmanı ve 23 trilyon TL Merkez Bankası Avans kullanımına gidilirken, 79.6 trilyon TL net dış borç ödemesi ile 21.5 trilyon TL civarında diğer finansman ödemeleri yapılmıştır.

1995 yılının ikinci yarısında tekrar kısa vadeli-yüksek maliyetli borçlanmaya dönen Hazine, borçlanma ile ilgili sorunları büyük ölçüde 1996 yılının ilk yarısına ertelemiştir. Hazine'nin, 1996 yılının Ocak ayında yaklaşık 225 trilyon TL, Şubat ayında 330 trilyon TL, Mart ayında da 290 trilyon TL olmak üzere yılın ilk çeyreğinde toplam 845 trilyon TL civarında borç yenileme zorunluluğu içinde bulunması, önümüzdeki ayların finansal piyasalar açısından oldukça sıkışık ve belirsiz bir dönem olacağına işaret etmektedir.

3. KONSOLİDE BÜTÇE'DE BAZI ANA EĞİLİMLER

Kamu borç stokundaki hızlı artış sonucu, faiz ödemelerinin toplam bütçe harcamaları içindeki artış eğilimi 1995 yılında da devam etmiştir. Yüzde 29 civarındaki program hedefine karşın, faiz ödemelerinin toplam bütçe harcamaları içindeki payı ilk 9 aylık dönemde % 31.5 düzeyine ulaşmıştır; bu oranın yılın tamamı için daha yüksek düzeyde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO 14: KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ BAŞLICA EĞİLİMLER

	OCAK-EYLÜL 1995	1995 PROGRAM
Faiz Ödemeleri/Toplam Harcamalar	31.5	29.2
Yatırım Har./Toplam Harcamalar	5.1	9.7
Personel Har./Toplam Harcamalar	32.1	31.6
Vergi Gelirleri/Toplam Harcamalar	71.3	66.1
Vasitasız Vergiler/Toplam Vergiler	40.7	41.1
Vasıtalı Vergiler/Toplam Vergiler	59.3	58.9

Personel harcamaların toplam bütçe harcamaları içindeki payı program hedeflerini aşarak % 32 oranında gerçekleşirken, yatırım harcamaları bütçe harcamaları içinde en olumsuz etkilenen harcama kalemini teşkil etmiştir. Yüzde 10 civarında program hedefine karşın yatırım harcamalarının payının % 5'e gerilediği görülmektedir.

Vergi gelirlerinin toplam bütçe harcamalarına oranı 1995'te olumlu bir seyir izleyerek ilk 9 aylık dönemde % 71'e yükselmiştir. (program hedefi % 66).

Vasıtasız vergilerin toplam vergiler içindeki payı, 1994 yılında % 48'den 1995'te % 41 düzeyine gerilerken, başta Katma Değer Vergisi ve dış ticaretten alınan vergiler olmak üzere vasıtalı vergilerin payı geçen yıl % 52 düzeyinden, 1995'te -program hedeflerine paralel olarak- % 60 düzeyine yükselmiştir. Vasıtalı vergilerin toplam vergi gelirleri içinde gidecek artan ağırlığı, gelir/servet dağılımının daha da bozulmasına yol açarken halen % 100'ler düzeyine yaklaşan enflasyon ile mücadeleyi de zorlaştırmaktadır. Hükümetin ortalama % 70 düzeyindeki faiz oranı hedefine karşın, kamu borçlanma faiz oranlarının 1995 yılında dalgalı bir trendi takip ettiği, yılın ilk aylarında gerileyen faiz oranlarının takip eden aylarda tekrar artış eğilimine girdiği gözlenmiştir. Nihayet; Hazine yılın son ihalesinde 100-gün vadeli bonolara basit % 145 (Yıllık Bileşik % 250 faiz) ödemek zorunda kalmış, buna rağmen yeterli borçlanmayı yapamamıştır.

4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ (KİT'LER)

1995 yılı programında; Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin bütçe transferleri dahil borçlanma gereği'nin GSMH'ya oranı % 1,5, bütçe transferleri hariç borçlanma gereği'nin GSMH'ya oranı % 1,9 olarak hedeflenmiş, böylece KİT'lerin 1995 yılında geçmiş yıllara oranla daha iyi bir performans sergilemesi öngörülmüştür.

TABLO 15: KİT'LERİN PERFORMANSI (MİLYAR TL)

	1996 PROGRAM	1995 ⁽¹⁾	1994
Faaliyet Kar/Zararı	9.7	-54.3	-103.1
Görev Zararı Sonrası			
Kar/Zarar	31.7	-30.6	-84.4
Bütçe Transferleri	58.2	53.8	24.7
KİT Borçlanma Gereği	-123.8	-54.3	-103.1
KİT Borçlanma Gereği/GSMH (%)	1.1	0.9	1.9
Bütçe Transferleri/Vergi Yükümlülüğü (%)	105	168	398

(1) Revize gerçekleşme tahmini

1995 yılına ait revize KİT tahminleri, (bütçe transferleri dahil) KİT borçlanma gereği'nin GSMH'ya oranının % 0,9, (bütçe transferleri hariç) KİT borçlanma gereği'nin GSMH'ya oranının % 1.6 düzeyinde gerçekleşmesini beklemektedir. Diğer bir deyişle, KİT'lerin 1995 yılında program öngörülerinin de ötesinde iyi bir performans sergiledikleri, faaliyet zararlarını ve borçlanma gereğini azalttıkları gözlenmektedir.

Diğer yandan, bütçe'den KİT'lere yapılan transferlerin bu kuruluşların vergi yükümlülüğüne oranının iyileşme gösterdiği ve azalma trendini devam ettirdiği görülmektedir. Diğer bir deyişle; bütçe transferleri bu kurumlarca ödenen vergilerle giderek daha fazla oranda dengelenmekte, 1996 yılında da eşitleneceği tahmin edilmektedir. Böylece bütçeye olan yükleri azalan KİT'lerin aldıkları sübvansiyonların da azalması, KİT'lerin performans hanesine yazılacak diğer olumlu bir gelişme olarak kaydedilebilir.

5. İÇ BORÇLANMA

TABLO 16: İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)

	DEVLET TAHVİLİ	HAZİNE BONUSU	M.B. AVANSI	KUR FARKI	TOPLAM İÇ BORÇ STOKU
1994	239.384,5	304.229,7	122.278,0	133.416,8	799.309,0
1995 (1)					
MART	292.933,3	531.149,8	121.502,6		948.002,4
HAZİRAN	419.386,8	579.534,8	105.802,9		1.107.141,3
EYLÜL	522.117,4	547.804,2	120.374,9		1.190.296,5
EKİM	498.533,8	598.426,0	121.798,4		1.218.758,2

(1) Kur farkları iç borç stokuna yansıtılmamıştır.

Kamu iç borç stokundaki hızlı artış eğilimi, borç yenileme ve öngörülenin üzerinde gerçekleşen kamu bütçe açıkları nedeniyle, 1995 yılında da devam etmiştir. 1994 yılı sonunda 799.3 trilyon TL düzeyinde bulunan toplam iç borç stoku (kur farkları hariç) 1995 Ekim ayı sonunda 1 katrilyon 219 trilyon TL'ye, Kasım ayı sonu itibarıyla da 1 katrilyon 248 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Böylece, iç borç stokunda 11 aylık **net** artış % 56 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ocak-Ekim 10 aylık dönemde gerçekleştirilen **net** iç borçlanma 419 trilyon TL düzeyinde gerçekleşirken, Ocak-Eylül döneminde bütçeden yapılan iç borç faiz ödemeleri 259 trilyon TL, dış borç faiz ödemeleri 67.7 trilyon TL, toplam faiz ödemeleri de 326.5 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu durum, yapılan net iç borçlanmanın yaklaşık % 80'inin sadece borç faiz ödemelerine gittiğini göstermektedir. Diğer bir ifade ile, Türkiye'deki iç borçlanma herhangi bir üretken amaca dayanmamakta, her yıl yapılan yeni borçlanmalar mevcut borç stokunun ana para taksiti ve faiz ödemelerini karşılamak amacına yönelik bulunmaktadır. Mevcut koşullarda borcu borçla ödeme gibi ciddi bir kısır döngü içine girilmiş olup, gelecekte sadece faiz ödemelerini karşılayabilmek için bile bugünkü düzeyin üzerinde bir borçlanma ihtiyacı ortaya çıkacaktır.

TABLO 17: KONSOLİDE BÜTÇEDE FAİZ YÜKÜ (MİLYAR TL)

	OCAK-EYLÜL 1995
I. GELİRLER	952,549
II. HARCAMALAR	1,038,196
a) Faiz-Dışı Harcamalar	711,745
b) Faiz Ödemeleri	326,450
b.1) İç Borç Faizleri	258,696
b.2) Dış Borç Faizleri	67,754
FAİZ DİŞİ BÜTÇE DENGESİ	258,696
BÜTÇE DENGESİ ⁽¹⁾	-85,647
NAKİT DENGESİ	-158,349

(1) Ödeneği kalmadığı için gider yazılamayan faiz ödemeleri bütçe açığını olduğundan düşük göstermektedir. Bu tür ödemeler nakit açığında gösterilmiştir.

Hazine bonolarının toplam borç stoku içindeki payı, 1994 yılı sonunda % 38'den 1995 Ekim sonu itibarıyla % 49'a; devlet tahvillerinin payı % 29'dan % 40'a yükselirken, Merkez Bankası Avansları'nın payı % 15'ten % 10'a gerilemiştir.

İç borçlanma bugün Türk ekonomisinin karşılaştığı temel ve acil çözüm gerektiren sorunların başında gelmektedir. Aslında iç borçların önemli bir problem teşkil edişi, iç borçların ve kamu borçlanma gereğinin GSMH içindeki payından ziyade, iç borçların çok kısa vadeli ve yüksek faiz maliyetleri ile gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de iç borç stoku'nun GSMH'ya oranı % 16.5, dış borç stokunun oranı ise % 31.5 düzeyinde olup, toplam borçların milli gelire oranı halen % 48 düzeyindedir. Toplam borçların milli gelire oranı, Almanya'da % 60, İtalya'da % 125, İsveç'te % 80'ler gibi yüksek düzeylerde bulunmaktadır. Benzer şekilde Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (PSBR) ın milli gelire oranı Türkiye'de % 7 civarında iken bu oran İtalya ve İsveç'te de % 7 civarında bulunmaktadır.

Türkiye'de iç borçlanma ile ilgili temel sorun, MÜSİAD'ın 1994 yılında yayınladığı "DEVLET'in BORÇ KRİZİ; IFLAS 1999" çalışmasında da işaret edildiği gibi, iç borçlanmanın çok kısa vadeli ve yüksek faiz maliyetleri üzerinden yapılmasıdır. Türk Hazinesi -diğer ülkelerle mukayese edilmeyecek ölçüde- kısa vadeli borçlanmaktadır; iç borçlanmada ortalama vade bir yılın altında bulunmaktadır (diğer birçok sanayileşmiş ülkede ortalama 10-15 yıl). Borçlanmada ortalama vade 1995 yılında daha da kısalmış, Ocak-Eylül döneminde 159 güne gerileyen ortalama borçlanma vadesinin yılın son çeyreğinde daha da kısaldığı gözlenmiştir. Toplam iç borç stokunun halen yaklaşık % 80 gibi büyük bir bölümünü

3-ay 6-ay, 9-ay ve kırık vadeler oluşturmaktadır. Toplam iç borç stokunun % 80 ini oluşturan 1 yılın altındaki borçlanmanın yaklaşık % 37 sini üç ay vadeli bonolar teşkil etmektedir. Hazine'nin 1995 yılının son çeyreğinde sadece çok kısa vadeli borçlanma gerçekleştirebildiği, yapılan bono borçlanmalarında (halka arzlar dahil) vadelerin 50-153 gün arasına gerilediği gözlenmiştir.

TABLO 18: KAMU BORÇLANMASINDA ARTAN FAİZ YÜKÜ (YÜZDE)

	1996		1995		1994			
	MÜSİAD TAHMINİ	PROGRAM HEDEFİ	MÜSİAD TAHMINİ	GERÇEK- LEŞME TAHMINİ	MÜSİAD TAHMINİ	GERÇEK- LEŞME	1993	1992
FAİZ ÖDEMELERİ/GSMH	-	8.2	-	7.9	-	7.7	5.8	10.6
FAİZ ÖDEMELERİ/BÜTÇE								
GELİRLERİ	57.0	39.7	45.0	42.2	36.0	39.6	32.4	22.5
FAİZ ÖDEMELERİ/VERGİ								
GELİRLERİ	76.0	52.2	58.0	54.6	45.0	50.7	44.1	28.4
PSBR/GSMH	-	5.4	-	6.7	-	8.1	12.2	10.6

(*) MÜSİAD Tahminleri, MÜSİAD'IN "DEVLETİN BORÇ KRİZİ - İFLAS 1999" adlı çalışmasında yer almıştır. (Yayın Tarihi Ekim 1994)

PSBR = Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

MÜSİAD raporunda da belirtildiği gibi; kısa vadeli borçlanmanın çeşitli sakıncaları bulunmaktadır. Öncelikle; kısa vadeli borçlanmalar, uzun vadeli borçlanmalara mukayese ile, daha yüksek faiz maliyetleri ile yapılmaktadır. Hazine 1995 yılında da ortalama borç vadesini daha uzun vadelere yaymak ve faiz maliyetlerinden tasarruf etme gayretine girmiş, ancak bunda başarılı olamayınca vadeler daha da kısalarak faiz oranları tekrar artmaya başlamıştır. Diğer yanda; borç faiz ve ana para geri ödemeleri çok kısa vadelerde geldiği için, bu ödemeler için ya borcun monetizasyonu (para basma) ya da daha yüksek faizle yeniden borçlanma yoluna gidilmektedir. Kısa-vadeli, yüksek faizli yeniden borçlanma ya da para basma, durumlarının her ikisinin de piyasalar spekülasyon beklenti içine girmekte, kısa vadeli enflasyon beklentileri yükselmektedir. Hazine'nin bu denli yüksek faizli borçlanmasını kısa süre sonra gelecek vadede nasıl ödeneceğine dair belirsizlikler tüm piyasalarda bekleyiş ve belirsizlikler yaratmakta, döviz kurları ile ilgili spekülasyon beklentileri daha da arttırmaktadır.

Hazine'nin, 1996 yılının sadece ilk üç aylık döneminde 830 trilyon TL düzeyinde iç borç yenilemesi yapacak olması, önümüzdeki yılın iç borçlar açısından oldukça sıkışık bir dönem olacağına işaret etmektedir.

6. 1996 BÜTÇE HEDEFİ VE FİNANSMANI

1996 yılı bütçesi, gelirlerin 2 katrilyon 370 trilyon TL, giderlerin de 2 katrilyon 780 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesini öngörmektedir. Bu, 1995 yılı bütçe gerçekleşme tahmini-ne göre, konsolide bütçe gelirlerinde % 68, bütçe giderlerinde de % 62 artış anlamına ge-lip, bütçe açığının 410 trilyon TL civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 1996 büt-çesinde de, bütçe harcamalarının % 50 sinden fazlası -ekseriyeti bütçe faiz giderleri olan- transfer harcamalarına tahsis edilmiş olup, yatırım harcamaları sadece % 10 luk bir pay almaktadır.

TABLO 19: 1996 BÜTÇE HEDEFİ VE FİNANSMANI (MİLYAR TL)

	1996
GELİRLER	2.370.0000
Vergi Gelirleri	1.800.0000
Vergi Dışı Normal Gelirler	273.000
Özel Gelirler ve Fonlar	287.0000
Katma Bütçe	10.000
GİDERLER	2.780.000
Personel	743.000
Diğer Cari	270.400
Yatırım	198.600
Transfer	1.577.000
BÜTÇE AÇIĞI	-410.000
FİNANSMAN	410.000
(Net) Dış Borçlanma	-148.500
(Net) Devlet Tahvili	492.500
(Net) Hazine Bonosu	-44.000
(Net) Merkez Bankası Avansı	110.000

Bütçe açığının finansmanında, net dış borçlanmanın 148.5 trilyon TL, net hazine bonosu-nun da 44 trilyon TL azaltılması, devlet tahvilinin 492.5 trilyon TL Merkez Bankası avans-larının da 110 trilyon TL arttırılması öngörülmektedir.

1996 yılı bütçe hedeflerinin genelde oldukça iyimser hedefler olduğu, bütçe açığının - özellikle de iç ve dış borç faiz baskısı altında- öngörülen 410 trilyon TL'den daha yüksek olacağı ve % 30-40 oranında sapma göstereceği tahmin edilebilir.

BÖLÜM III

PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ

1. EMİSYON VE PARA ARZI

Parasal otoriteler enflasyon hızını yavaşlatmak amacıyla yönelik olarak 1995 yılında sıkı para politikası izlemeyi hedeflemiştir. Bu amaçla; Merkez Bankası parası, Merkez Bankası bilanço büyüklüğü vb. parasal büyüklüklerin esas itibarıyla Merkez Bankası iç kredilerinin daraltılması yoluyla kontrol edilmesi öngörülmüştür.

TABLO 20: BAZI PARASAL BÜYÜKLÜKLER

	MİLYAR TL			OCAK-KASIM YÜZDE DEĞİŞME	
	10 KASIM 1995	30 ARALIK 1994	31 ARALIK 1993	1995	1994
TEDAVÜLE ÇIKAN PARA	208.405	120.212	63.104	73.4	86.9
REZERV PARA	383.819	185.736	101.720	74.3	81.0
MERKEZ BANKASI KREDİLERİ	143.597	160.431	100.583	-10.5	51.6
Kamu	131.354	148.108	82.892	-11.3	69.1
Özel	12.243	12.322	17.691	-0.6	-30.2
M1 PARA ARZI	358.386	238.981	132.309	50.0	52.2
M2 PARA ARZI	1.138.481	642.490	291.976	77.2	90.4
M1/REZERV PARA (%)	110.7	128.7	130.1		
M2/REZERV PARA (%)	351.6	345.9	287.0		
M1/GSMH(1) (%)	-	6.1	6.6		
M2/GSMH(1) (%)	-	16.5	14.6		
REZERV PARA/GSMH ⁽¹⁾ (%)	-	4.8	5.1		

(1) DİE'nin yeni milli gelir serisi

Merkez Bankası iç kredilerinin 1995 yılının ilk 10-11 aylık döneminde takip ettiği seyir, parasal otoritelerin bu parasal büyüklüğü kontrolde esas itibarıyla başarılı olduğunu ve MB kamu kesimi kredilerinin -Hazine Avanslarında % 9 civarındaki artışa rağmen- % 10'a yakın bir daralma gösterdiğini, benzer bir eğilimin MB özel kesim kredileri için de söz konusu olduğu gözlenmiştir. Ancak; Merkez Bankası iç kredilerindeki toplam % 9 civarındaki daralma, MB bilanço büyüklüğünün yaklaşık % 100, Merkez Bankası parası'nın % 145 emisyonunda % 74 civarında genişlemesini engelleyememiştir. Merkez Bankası analitik bilançosu incelendiğinde, 1995 yılında parasal otoritelerin hedeflenen parasal kontrolü gerçekleştirememelerindeki temel nedenin dış varlıklarda (daha doğru bir ifade ile, Merkez Bankası döviz rezervlerinde) öngörülenin üzerinde kaydedilen birikim olduğu görülmektedir MB rezervleri 1994 yılı sonunda 6 milyar Dolar'dan, 1995 yılı son çeyreğinde 16 milyar Dolara yükselirken, parasal kontrolü güçleştiren en önemli etken olmuştur. Merkez Bankası döviz rezervlerindeki artış, kısmen, yurtiçi kaynaklı dövizin TL'ye ikame sürecinin 1995 yılının son çeyreğine kadar devam etmesi, kısmen de kısa vadeli yurtdışı sermaye girişindeki hızlanmadan kaynaklanmıştır. 1994 yılında uygulamaya konan ve artan dozda 1995 yılında da sürdürülen "sıcak para" politikaları döviz rezervlerini artıran temel etken olmuştur.

TABLO 21: MERKEZ BANKASI ANALİTİK BİLANÇOSU (TRİLYON TL)

	AKTİFLER			PASİFLER	
	BİLANÇO BÜYÜKLÜĞÜ	DIŞ VARLIKLAR	İÇ VARLIKLAR	DÖVİZ YÜKÜMLÜ- LÜKLERİ	MERKEZ BANKASI PARASI
30 ARALIK 1994	693.0	368.7	324.3	499.9	193.1
31 MART 1995	925.7	579.9	345.7	678.9	246.7
30 HAZİRAN 1995	1.129.8	701.5	428.3	728.1	401.7
29 EYLÜL 1995	1.280.2	915.1	365.1	832.8	447.4
10 KASIM 1995	1390.4	994.0	396.4	918.7	471.7

Merkez Bankası para politikalarının, 1995'in son çeyreğinde "seçim ekonomisi" uygulamalarının etkisiyle gevşediği ve özellikle Merkez Bankası Avanslarının tümüyle kullanıldığı gözlenmiştir.

Merkez Bankası bilanço büyüklüğü, 1995 yılının ilk onbuçuk aylık döneminde % 100, Merkez Bankası parası da % 145 artış göstermiştir.

Tedavüle çıkan para miktarı ilk on buçuk aylık dönemde % 75, tedavüldeki para miktarı da % 85 civarında artış göstermiştir. Tedavüle çıkan para miktarındaki artışta MB döviz rezervlerindeki hızlı artış etkin oldu.

TABLO 22: PARA ARZI (MİLYAR TL)

	KASIM 1995*	ARALIK 1994	OCAK-KASIM % DEĞİŞME	
			1995	1994
TEDAVÜLE ÇIKAN PARA	208.405	120.212	73.4	86.9
(-) BANKA KASALARI	15.994	15.842	1.0	19.0
TEDAVÜLDEKİ PARA	192.411	104.370	84.4	100.6
(+) VADESİZ TİCARİ MEVDUAT	90.188	77.450	16.4	16.7
(+) VADESİZ TASARRUF MEVDUATI	75.382	56.980	32.3	25.9
(+) MB'DEKİ MEVDUAT	405	181	123.8	25.0
M1 (DAR TANIMLI) PARA ARZI	358.386	238.981	50.0	52.2
(+) VADELİ TİCARİ MEVDUAT	59.174	26.189	125.9	140.6
(+) VADELİ TASARRUF MEVDUATI	720.921	372.701	93.4	122.5
(+) MEVDUAT SERTİFİKASI	8.144	4.619	76.3	41.3
M2 (GENİŞ TANIMLI) PARA ARZI	1.138.481	642.490	77.2	90.4
(+) YURTIÇİ KAYNAKLI DÖVİZ TEVDİAT HESABI	1.025.946	628.711	63.2	134.9
M2Y (YENİ GENİŞ TANIMLI) PARA ARZI	2.164.427	1.271.201	70.3	110.8

* 10 KASIM İTİBARIYLA

Dar tanımlı para arzı (M1), vadesiz mevduatın 1995 yılında gösterdiği yavaş seyir nedeniyle, % 50 civarında genişleme gösterirken, M2 geniş tanımlı para arzındaki artış % 77 düzeyinde olmuştur.

Merkez Bankası'nın 1995'in son çeyreğinde büyük miktarda döviz satması, tedavüle çıkan para miktarı ve Merkez Bankası parası üzerinde daraltıcı bir etki yapmış, bu parasal büyüklüklerde azalma gözlenmiştir. MB'nin sözkonusu döviz satışlarının -henüz bilançosuna yansımamış ve 3 milyar \$ civarında olduğu tahmin edilen "vadeli döviz satışları ile birlikte- MB'nı dövizde açık pozisyona geçirdiği gözlenmektedir.

2. MEVDUAT TALEBİ

Yüksek Türk Lirası faizleri ve döviz kurlarının enflasyon hızının oldukça altında seyretmesine bağlı olarak, 1994 yılı ortasında başlayan "dövizden Türk Lirası'na yönelik süreci"nin 1995 yılının son çeyreğinde tersine döndüğü gözlenmektedir. Türk Lirası'nın yeniden aşı-

rı değerli hale gelmesi, Hazine'nin 1996 yılının ilk yarısında 1 katrilyon TL'ye yakın bir borç yenileme ihtiyacında oluşu ve enflasyon hızının yeniden artış eğilimine girmesi döviz talebi arttırmıştır. Bankaların dövizdeki açık pozisyonlarını azaltma eğilimi de piyasada döviz üzerindeki talep baskısını arttıran bir diğer neden olmuştur.

TABLO 23: MEVDUAT STOKU (MİLYAR TL)

	KASIM 1995*	ARALIK 1994	OCAK-KASIM YÜZDE DEĞİŞME	
			1995	1994
I. TASARRUF MEVDUATI	796.303	434.300	83.4	104.3
(a) Vadeli	720.921	377.320	91.1	120.9
(b) Vadesiz	75.382	56.980	32.8	25.9
II. TİCARİ MEVDUAT	149.362	103.539	44.1	35.5
(a) Vadeli	59.174	26.189	125.9	140.6
(b) Vadesiz	90.188	77.450	16.4	16.7
III. RESMİ MEVDUAT	57.109	19.560	192.0	103.3
(a) Vadeli	6.158	1.592	286.8	155.9
(b) Vadesiz	50.951	17.968	183.6	100.9
TOPLAM MEVDUAT	1.002.774	557.499	79.9	88.9

* 10 KASIM İTİBARIYLA

Toplam TL mevduatı 1995 yılının ilk onbuçuk aylık döneminde yaklaşık % 80 artış ile 1 katrilyon TL'nin üzerine çıkmıştır. Aynı dönemde toplam fiyat artışlarının % 70 civarında olduğu hesaba katılırsa, TL mevduatının 1995 yılında bir miktar reel artış gösterdiği, bunda da özellikle vadeli tasarruf mevduatındaki % 90 civarındaki artışın etkin olduğu görülmektedir.

Toplam tasarruf mevduatı, 1995'in ilk on buçuk aylık döneminde % 83 artışla (geçen yılın aynı döneminde % 104 artış) 706 trilyon TL'ye ulaşırken, vadeli tasarruf mevduatı da -büyük ölçüde pozitif reel mevduat faizi sebebiyle- enflasyon oranının üzerinde, % 91 artış göstermiştir.

Ticari mevduat hesabı aynı dönemde % 44 artışa 149.3 trilyon TL'ye ulaşırken, yüksek TL faiz oranlarının etkisiyle vadeli ticari hesaplar % 126 artış kaydetmiştir. Resmi mevduat ise % 192 artışla 57.1 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO 24: DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (DTH) - (MİLYON US \$)

	KASIM 1995*	ARALIK 1994	OCAK-KASIM YÜZDE DEĞİŞME	
			1995	1994
A) YURT İÇİ KAYNAKLI DTH	19,890	16,365	-6.7	24.2
B) YURTDIŞI KAYNAKLI DTH	2,701	2,611	3.4	-1.4
TOPLAM DTH	22,591	18,749	-3.2	20.5

* 10 KASIM İTİBARIYLA

1994 yılının ilk onbuçuk aylık döneminde % 25 artış gösteren yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarının, mevduatın TL'ye kayma sürecinin 1995 yılının büyük bölümünde de devam etmesi sebebiyle % 6.7 azalma göstermiştir. Geçen yıl krizin etkisiyle eksi büyüme kaydeden yurtdışı kaynaklı döviz tevdiat hesaplarının bu yılın benzer döneminde, büyük ölçüde yurtiçi yurtdışı faiz farklarına dayalı olarak, yavaş bir artış (% 3) gösterdiği gözlenmiştir. Toplam döviz tevdiat hesapları ise % 3.2 eksilme ile Kasım ayı ortası itibarıyla 22.6 milyar Dolar civarında gerçekleşmiştir.

1995 yılının son çeyreğinde "para ikame sürecinin" tersine dönmeye başladığı ve fonların yeniden dövize yöneldiği gözlenmiştir. Buna paralel olarak, döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduat içindeki payı artarak % 55 düzeylerine yaklaşmıştır.

TABLO 25: MEVDUATIN BANKALARARASI DAĞILIMI (YÜZDE)

	1995*	1994	1993
KAMU BANKALARI	57.6	55.7	60.4
ÖZEL BANKALAR	41.4	43.3	38.2
YABANCI BANKALAR	1.0	1.0	1.4
TOPLAM	100.0	100.0	100.0

* 10 KASIM İTİBARIYLA

Mevduatın bankalararası dağılımı incelendiğinde, (1994 yılı sonuna göre) 1995 yılında kamu bankalarının payında yaklaşık 2 puan artış olduğu, özel bankaların payının 2 puan azaldığı, yabancı bankaların payının ise % 1 civarında sabit kaldığı gözlenmiştir.

Alternatif mali araçların nominal ve reel getirileri ile mukayese edildiğinde, 1995 yılında banka mevduatlarının hazine bonosu ve devlet tahvillerinden sonra en yüksek getiriye sağlayan mali araçlar arasında yer aldığı görülmektedir.

TABLO 26: BAZI MALİ YATIRIM ARAÇLARININ NİSBİ GETİRİSİ

	1995 (12 AY)	
	Nominal	Reel ^(I)
BANKA MEVDUATI		
Üç Aylık	90.1	6.3
Bir Yıllık	88.2	5.2
DÖVİZ		
ABD Doları	53.8	-14.0
Alman Markı	66.6	-6.9
HAZİNE BONOLARI		
Üç Aylık	12.8	24.0
Altı Aylık	129.6	28.3
BORSA (İMKB)	46.8	-17.9

(I) Nominal getiri oranları %78.9 oranında tüketici enflasyonu ile deflate edilmiştir.
(KAYNAK: ANKA Ekonomik Bülteni)

3. KREDİ GELİŞMELERİ

Ekonomideki toplam kredi stoku 1995'in ilk onbuçuk aylık döneminde % 70 oranında artış gösterirken, bu artış mevduat banka kredilerindeki hızlı artıştan kaynaklanmıştır.

TABLO 27: KREDİ STOKU (MİLYAR TL)

	KASIM 1995*	ARALIK 1994	OCAK-KASIM YÜZDE DEĞİŞME	
			1995	1994
I. MEVDUAT BANKA KREDİLERİ	1,016,265	518,908	95.8	57.0
(a) Kamu	403,943	231,432	74.5	62.3
(b) Özel	580,228	273,954	111.8	54.9
(c) Yabancı	32,094	13,522	137.3	32.3
II. KALKINMA VE YAT. BANKA KREDİLERİ	68,137	47,480	43.5	83.6
III. MERKEZ BANKASI DOLAYSIZ KREDİLERİ	131,354	148,108	-11.3	69.1
TOPLAM KREDİ STOKU	1,215,752	714,496	70.2	61.2

* 10 KASIM İTİBARIYLA

3.1. Banka Kredileri

Sınai üretim, yurtiçi ve dış ticaret faaliyetlerinde 1995 yılı içinde gözlenen hızlanmaya paralel olarak mevduat banka kredilerinin reel artışlar kaydettiği gözlenmiştir. Geçen yıl reel olarak azalan mevduat banka kredileri bu yılın ilk onbuçuk aylık döneminde nominal olarak % 95, reel olarak % 20 civarında bir artış göstermiştir. Bu artışta kısa vadeli ticari krediler yanında tüketici kredilerindeki genişleme de kısmi etken olmuştur. Türk Lirası cinsinden krediler yanında, kurlardaki yavaş artış ve TL faiz oranlarının yüksekliği nedeniyle, yabancı para (döviz cinsinden) kredilere de yüksek talep oluşmuştur.

Kamu bankalarınca açılan krediler % 75, özel bankalarca açılan krediler de % 110 civarında genişleme göstermiştir.

Kalkınma ve yatırım banka kredilerinin 1995 yılında geçen yıla nisbetle oldukça yavaş arttığı ve reel olarak gerilediği gözlenmiştir. Geçen yılın ilk onbuçuk aylık döneminde % 83.5 oranında artış gösteren bu kredilerin bu yılın benzer döneminde % 43.6 oranında arttığı görülmektedir.

TABLO 28: MEVDUATIN KREDİYE DÖNÜŞÜM ORANI (%)

	KASIM 1995*	1994	1993
KAMU BANKALARI	70.0	74.5	74.0
ÖZEL BANKALAR	139.6	113.7	163.8
YABANCI BANKALAR	230.0	124	205.1
TOPLAM BANKALAR	101.3	93.0	115.0
ORTALAMA MUNZAM KARŞILIK ORANI	10.7	11.5	15.1

* 10 KASIM İTİBARIYLA

Mevduatın krediye dönüşüm oranı 1995 yılında kamu bankaları için bir miktar gerilerken, özel bankalar ve yabancı bankalar için artış göstermiştir. Ortalama munzam karşılık oranında hafif bir gerilemeye karşın, kamu bankaları -1994 yılı sonuna mukayese ile- topladıkları mevduatın daha düşük bir oranını (% 70 ini) krediye dönüştürmüşlerdir. Özel ticari bankalarındaki kredi kullanımının daha hızlı olduğu, topladıkları mevduatın daha büyük oranını krediye dönüştürdükleri görülmüştür.

yarısında nisbeten daha uzun vadeli (her halükarda 1 yılın altında) borçlanmalar gerçekleştirirken, borçlanma faiz oranları da gerilemiştir. Ancak Hazine'nin yılın son çeyreğinde iç borç yenilemede zorlandığı, buna paralel olarak borçlanma vadelerinin yeniden kısaldığı ve borçlanma faiz oranlarının yeniden ciddi bir yükselme eğilimi içine girdiği gözlemlendi. Banka mevduat faizlerinin de, iç borç faiz oranlarındaki artış ve mali tasarrufların tekrar dövize yönelmesi ile birlikte, benzer bir artış trendine girdiği görülmektedir. Hazine 1995 yılında yaptığı son ihalede (29 Aralık) 100 gün vadeli bonolara basit % 145 (yıllık bileşik % 250) faiz ödemesine rağmen yeterli borçlanmayı yapamamıştır. Döviz kurlarındaki hızlı yükselişi engellemek amacıyla yılın son günlerinde Merkez Bankası'nın bankalararası para ve döviz piyasalarına yoğun müdahalede bulunmuş, bir gecelik (over-night) borçlanmalarda faiz oranı % 200'ler seviyesine çıkarken, artan likidite sıkışıklığını gidermek için - özellikle kamu bankalarının- kısa vadeli mevduat faiz oranlarını % 100-%140 lar düzeyine çıkardığı gözlenmiştir. Yeni yılın ilk günlerinde yapılan çok yüksek faizli ihaleler ile dövize talep kırılmış ve yeniden TL'ye dönüş sağlanmaya çalışılmıştır.

TABLO 30: BANKALARARASI PARA PİYASASI FAİZ ORANLARI (Yüzde)

OVERNIGHT (BİR GECELİK) FAİZ ORANLARI	4/1 1996	27/11 1995	26/9 1995	26/6 1995	26/12 1994
En Düşük Faiz	80.00	94.50	50.00	65.00	94.75
En Yüksek Faiz	87.00	95.00	52.00	85.00	110.00
Ağırlıklı Ortalama Faiz	82.37	94.84	50.14	78.62	104.87

Hazine'nin 1996 yılının ilk 5-6 aylık döneminde 1 katrilyon TL'ye yakın iç borç yenileme ihtiyacı içinde oluşu, enflasyon hızındaki artış beklentileri, "TL'den uzaklaşma süreci'nin yeniden hızlanması, 1996 da faiz oranlarının oldukça istikrarsız bir seyir izleyeceğine ve faiz oranları genel düzeyinin yükseleceğine işaret etmektedir.

5. SERMAYE PİYASASI

Sermaye piyasaları, 1995 yılında yoğun kamu iç borçlanma baskısı yanında, özellikle yılın ikinci yarısında siyasi alandaki belirsizliklerin de etkisinde kaldı. Menkul Kıymetler Borsası yılın ilk yarısında kaydadeğer bir çıkış yapmasına rağmen, yılın ikinci yarısında gerileme eğilimi içinde olmuştur. Nitekim; Ocak-Haziran ilk altı aylık dönemde % 85 artış gösteren İMKB bileşik endeksinin, daha sonra dalgalı bir trend izleyerek yıl sonu itibarıyla 40.024 seviyesine gerilediği, 1995 yılının tamamı içinse -enflasyonun çok altında- % 46.8 artış gösterdiği görülmüştür. Diğer bir deyişle, 1995 yılı Borsa için beklenen çıkışın gerçekleşmediği bir dönem olmuştur. Mali endeksin % 30.6, sanayi endeksin de % 51.7 artış

göstererek enflasyon hızının oldukça altında kaldığı görülmüştür. TL'nin ABD Doları bazında % 58 oranında değer kaybı hesaba katılırsa, Borsa'nın Dolar bazında da kazandırmadığı görülmektedir.

TABLO 31: İSTANBUL MENKUL KIYMETLER BORSASI ENDEKSİ

	29 ARALIK 1995	29 EYLÜL 1995	28 HAZİRAN 1995	28 ARALIK 1994	1995 YÜZDE DEĞİŞME
BİLEŞİK ENDEKS	40.024	41.064	50.432	27.337	% 46.8
MALİ ENDEKS	30.003	31.547	45.099	22.788	% 30.6
SANAYİ ENDEKSİ	46.247	47.154	55.296	31.670	% 51.7

Öngörülenin en az 100 trilyon TL üzerinde gerçekleşen kamu bütçe açığı ve hızla artan iç borç stoku, kamu'nun menkul kıymet piyasaları üzerindeki ağırlığını daha da artırmıştır. Nitekim Eylül 1995 sonu itibarıyla, toplam menkul kıymet stoku içinde özel kesim menkul kıymetlerinin payı % 18 gibi düşük bir düzeyde kalırken, ağırlığı devlet tahvili ve hazine bonosu olmak üzere kamu menkul kıymetlerinin payı % 82 düzeyine ulaşmıştır. Eylül 1995 itibarıyla devlet tahvilleri ve hazine bonolarının toplam menkul kıymet stoku

TABLO 32: MENKUL KIYMETLER* (MİLYAR TL)

	EYLÜL 1995	YÜZDE PAY	ARALIK 1994	YÜZDE PAY
KAMU MENKUL KIYMETLERİ	1,127,898.0	% 82	613,444.7	% 82
- Devlet Tahvili	522,117.4	% 38	232,825.4	% 31
- Hazine Bonosu	547,804.2	% 39	304,229.7	% 40
- Gelir Ortaklığı Sen.	20,380.2		20,380.2	
- Döviz Endeksli Sen.	37,596.2		56,009.4	
ÖZEL SEKTÖR MENKUL KIYMETLERİ	245,769.6	% 18	130,898.4	% 18
- Hisse Senedi	195,387.5	% 14	109,238.9	% 14
- Tahvil	1,241.7		1428.9	
- Finansman Bonosu	1420.0		213.2	
- VDMK	48699.0		19,949.7	
- Banka Bonosu	6.2		52.5	
- K/Z Ortaklığı Belgesi	15.2		15.2	
TOPLAM	1,374,667.6	100.0	744,343.1	100.0

* Stok rakamları

içindeki payı sırasıyla % 38 ve % 39 gibi yüksek oranlara ulaşmıştır. Kamu kesiminin fon piyasaları üzerindeki bu denli baskısı faiz oranlarının daha da yükselmesine ve istikrarsız bir seyir takip etmesine yol açmaktadır. Piyasa faiz oranlarının seviyesi ve takip ettiği trend hemen tümüyle kamu'nun büyük ölçüde kısa vadelere sıkışmış borçlanma ve borç yenileme ihtiyacı tarafından belirlenmektedir.

1996 yılının sadece ilk 5-6 aylık döneminde 1 katrilyon TL düzeyinde iç borç yenileme ihtiyacı, bu yılda da piyasa faiz oranlarının kamunun acil fon talebi baskısı altında kalacağını, faiz oranlarının yüksek kalacağı beklentisini yaratmaktadır.

BÖLÜM IV

FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON

1. GENEL FİYAT DÜZEYİ

Aralık 1994 sonu itibarıyla toptan eşya fiyatlarına göre % 149.6 düzeyinde gerçekleşen enflasyon hızı, 1995 yılında tedrici bir yavaşlama içine girmiş ve Türk ekonomisinin artık "kurumsallaşmış enflasyon düzeyi" olan % 60-70 ler düzeyine geri dönmeye başlamıştır.

1995 geçiş programı, 1995 yılı için ortalama enflasyon hızını % 70, yıl-sonu yıllık enflasyon hızını da % 40 olarak hedeflemiştir. Enflasyon hızının yavaşlatılması amacına yönelik olarak, sıkı para politikası yanında zorunlu olmayan kamu harcamalarının kontrolü de program hedefleri arasında yer almıştır. Kamu kesimine yönelik Merkez Bankası kredilendirmesi sınırlı düzeyde kalırken, parasal kontrolü zorlaştıran temel etken Merkez Bankası rezervlerinde gözlenen olağanüstü artış olmuştur. Döviz kurlarındaki yavaş artış ithalatı arttırmış, bunun sonucu oluşan arz bolluğu da tüketim artışının yarattığı talep baskısını kısmen hafifletmiştir. 1995 yılında enflasyon hızında gözlenen nisbî yavaşlamada, "seçim ekonomisi" uygulamalarının bir sonucu olarak özellikle yılın son çeyreğinde kamu fiyatlarının frenlenmesi ve fiyat zamlarının 1996 yılına aktarılması da etken teşkil etmiştir.

DİE verileri; ortalama enflasyon hızının 1995 yılında toptan eşya fiyatlarına göre % 88.5, tüketici fiyatlarına göre de % 93.6 oranında gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum ortalama enflasyon hızının toptan eşya fiyatlarında bir önceki yıla göre 32 puan, tüketici fi-

TABLO 33: ENFLASYON ORANI (Yüzde)

	12 AYLIK ORTALAMA		YILLIK (*)	
	1995	1994	1995	1994
TOPTAN EŞYA FİYATLARI	88.5	120.7	64.9	149.6
TÜKETİCİ FİYATLARI	93.6	106.3	78.9	125.5

(*) Aralık sonu itibarıyla

yatlarına göre de 13 puan gerilediğine işaret etmektedir. Aralık 1995 sonu itibarıyla yıllık enflasyon hızı da toptan eşya fiyatlarında % 64.9, tüketici fiyatlarında da % 78.9 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Geçen yıldan farklı olarak, tüketici fiyatlarının toptan eşya fiyatlarından daha hızlı artış gösterdiği gözlenmiştir. Maliyet enflasyonunun yaklaşık bir göstergesi olarak kabul edilebilecek toptan eşya fiyat artışı, kısmen yavaş kur artışı ve ithalattaki artışın da etkisi ile, tüketici fiyat artışlarının altında kalmıştır. Efektif talepteki (büyük ölçüde nihai tüketim talebi) kayda değer canlanma ile birlikte, tüketici fiyatları daha hızlı artmıştır. Diğer bir ifade ile, 1995 yılında enflasyonun oluşumunda talep faktörlerinin daha fazla ağırlık taşıdığı görülmektedir.

1995 yılında da gözlenen yüksek fiyat artışları, 1996 yılına büyük çaplı bir enflasyon stoğu devretmiştir. 1996 yılına devreden enflasyon stoğu tüketici fiyatlarına göre % 31, toptan eşya fiyatlarına göre % 23 civarındadır. Diğer bir deyişle, 1996 yılında aylık enflasyon hızı sıfır düzeyinde gerçekleşse bile, yıllık ortalama % 23-31 düzeyinde gerçekleşecektir. 1996 yılı ortalama enflasyon hızı, aylık ortalama fiyat artış hızının % 3 olması durumunda tüketici fiyatlarına göre % 58.3, toptan eşya fiyatlarına göre % 48.4; % 4 olması durumunda sırasıyla % 68.4 ve % 58, % 5 olması durumunda da % 79.6 ve % 68 düzeyinde gerçekleşecektir.

TABLO 34: 1996 YILI ENFLASYON SENARYOLARI (Yüzde)

	1995 YILINA DEVREDEN ENFLASYON STOKU	1996 YILINDA ORTALAMA AYLIK FİYAT ARTIŞ VARSAYIMI		
		% 3	% 4	% 5
Toptan Eşya Fiyatları (1)	23.3	48.4	58.0	68.0
Tüketici Fiyatları (1)	31.3	58.3	68.4	79.6

(1) 12 AYLIK ORTALAMA ENFLASYON HIZI

2. KAMU VE ÖZEL KESİM FİYATLARI

Kamu ve özel kesim fiyatları 1995 yılında farklı artış hızları göstermiştir. 1994 yılında ortalama % 122.5 artış gösteren kamu fiyatları 1995 yılında % 77; geçen yıl ortalama % 119.9 artış gösteren özel kesim fiyatları da % 93.4 artış sergilemiştir. Kamu kesimi toptan eşya fiyatlarının yıllık artış hızı 1995 Aralık sonu itibarıyla % 48.2, özel kesim fiyatları da % 71.8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kamu fiyatlarının özel kesim fiyatlarının yaklaşık 20 puan altında artış göstermesi, seçim ekonomisi uygulamalarının etkisi ile kamu fiyatlarının baskı altında tutulmasından kaynaklanmıştır. Kamu fiyatları üzerindeki baskının seçim sonrasında kalkması, Ocak ve Şubat aylarında fiyat endekslerine en az 10 puanlık ilave bir artış getirecektir.

TABLO 35: KAMU VE ÖZEL FİYAT ARTIŞLARI (*)

	12 AYLIK ORTALAMA		YILLIK (**)	
	1995	1994	1995	1994
KAMU KESİMİ	77.0	122.5	48.2	149.4
ÖZEL KESİM	93.4	119.9	71.8	149.6
TOPLAM	88.5	120.7	64.9	149.6

(*) DİE Toptan Eşya Fiyat Endeksi'ne göre

(**) Aralık sonu itibarıyla

3. SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI

12 aylık ortalamalar itibarıyla, 1995 yılında en yüksek fiyat artışı % 118.7 ile tarım fiyatlarında, en düşük fiyat artışı da % 47.8 ile enerji sektöründe gerçekleşmiştir. İmalat sanayi

TABLO 36: SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI (*) (Yüzde)

	12 AYLIK ORTALAMA		YILLIK (**)	
	1995	1994	1995	1994
TARIM	118.7	97.8	91.1	134.0
MADENCİLİK	76.6	132.8	68.8	144.2
İMALAT SANAYİ	83.5	129.4	58.9	159.1
ENERJİ	47.8	102.3	35.7	100.9
TOPLAM	88.5	120.7	64.9	149.6

(*) DİE Toptan Eşya Fiyat Endeksi'ne Göre

(**) Aralık sonu itibarıyla

fiyatlarının 1995 yılında ortalama olarak % 83.5, madencilik sektörü fiyatlarının da % 76.6 arttığı gözlenmiştir. Aralık 1995 itibarıyla yıllık artış hızı söz konusu olduğunda; tarım fiyatlarının % 91.1, madencilik fiyatlarının % 68.8; imalat sanayi fiyatlarının % 58.9, enerji fiyatlarının da % 35.7 arttığı görülmektedir.

TABLO 37: TARIM VE SANAYİ KESİMİNDEKİ FİYAT ARTIŞLARI VE İÇ TİCARET HADLERİ

	FİYAT ARTIŞI (%)		TÜKETİCİ FİYATLARI/ TOPTAN FİYATLAR (1987 =100)	TARIM FİYATLARI/ SANAYİ FİYATLARI (1987 = 100)
	TARIM	SANAYİ		
1990	70.6	46.9	106.8	97.9
1991	50.8	55.3	114.1	95.1
1992	62.7	59.7	119.7	96.9
1993	62.2	56.6	125.5	100.4
1994	97.8	129.4	116.9	86.6
1995				
OCAK	10.5	8.3	116.2	94.0
ŞUBAT	13.9	5.3	114.8	101.7
MART	13.0	4.9	113.1	110.5
NİSAN	4.6	3.8	115.3	111.3
MAYIS	-2.3	2.9	117.0	105.7
HAZİRAN	-3.9	3.0	117.9	98.6
TEMMUZ	-1.7	3.5	118.5	93.6
AĞUSTOS	2.4	3.1	119.5	93.0
EYLÜL	10.9	2.9	123.2	100.3
EKİM	9.1	3.0	127.2	106.2

İç ticaret hadlerinin 1995 yılında -tarımsal fiyatların sanayi fiyatlarına oranla daha hızlı artması sebebiyle- tarım sektörü lehine gelişme göstermiştir.

BÖLÜM V

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

1. ÖDEMELER DENGESİ

1995 yılı ekonomik programı; sıkı para ve maliye politikaları, düşük enflasyon, gerçekçi kur politikaları ve % 4,4'lük büyüme varsayımları altında:

- (i) toplam ithalatın 26 milyar 370 milyon Dolar, toplam ihracatın 19 milyar 850 milyon Dolar, buna göre dış ticaret açığının da -bir önceki yıla göre artarak- 6 milyar 520 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmesini,
- (ii) cari işlemler fazlasının, bir önceki yıla göre azalarak, 430 milyon Dolar civarında gerçekleşmesini,
- (iii) toplam 10.7 milyar Dolar dış borç servisi (ana para taksiti + faiz ödemesi) gerçekleştirilmesini, buna karşın 7.2 milyar Dolar dış kredi kullanılmasını,
- (iv) resmi rezervlerin 1.5 milyar Dolar, bankacılık kesimi rezervlerinin de 1.3 milyar Dolar artması sonucu, ulusal rezervlerin 2.8 milyar Dolar artış göstermesini öngörmüştür.

1995 yılında hedeflenenin üzerinde gerçekleşen büyüme hızı (% 7'nin üzerinde), ve yüksek enflasyon hızına karşın takip edilen düşük kur politikası (cari enflasyon hızının yaklaşık 25-30 puan altında), ödemeler dengesinde öngörülenden farklı sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1995 yılının ilk on ayına ilişkin rakamlar, dış ticaret açığının geçen yılın benzer dönemine mukayese ile % 155 artış gösterdiğine buna karşın görünmeyen kalemler ve işçi döviz gi-

TABLO 38: ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON ABD \$)

	OCAK-EKİM		
	1995(*)	1994	1994
DIŞ TİCARET DENGESİ	-10.121	-3.458	-14,160
İthalat (FOB)	-27.816	-17.844	-29,771
İhracat (FOB)	17.180	14.386	15,611
GÖRÜNMEYENLER DENGESİ	7.018	3.385	3,959
Turizm	4.516	3.842	3,959
Dış Borç Faizi	-3.534	-3.093	-3,574
KARŞILIKSIZ TRANSFER	3.033	2.320	3,768
İşçi Dövizleri	2.949	2.247	2,919
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-70	2.247	-6,433
SERMAYE HAREKETLERİ	5.920	-4.153	8,963
Yabancı Sermaye	275	380	622
Portfoy Yatırımları	1.258	1.052	3,917
Diğer Uzun Vadeli Sermaye	226	678	1,370
Kısa Vadeli Sermaye	4.613	-4.907	3,054
NET HATA VE NOKSAN	2978	1.388	-2,222
REZERV HAREKETLERİ	-8.828	137	-308
- IMF	347	231	-
- Resmi Rezervler	-9175	-94	308

* (Geçici)

rişinde sağlanan iyileşme sonucu cari işlemler açığının ilk dokuz ayında 11 milyon Dolar gibi ihmal edilebilir bir düzeyde kaldığını göstermektedir.

TABLO 39: DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ (MİLYON \$)

	İHRACAT		İTHALAT	
	1995	1994	1995	1994
OCAK	1.550	1.313	2.097	2.154
ŞUBAT	1.551	1.194	2.283	1.752
MART	1.656	1.320	2.474	1.981
NİSAN	1.861	1.233	2.985	1.725
MAYIS	1.504	1.220	2.584	1.448
HAZİRAN	1.835	1.379	3.047	1.781
TEMMUZ	1.790	1.578	2.881	1.606
AĞUSTOS	1.748	1.517	3.192	1.890
EYLÜL	1.750	1.720	3.066	1.920
EKİM	1.936	1.670	3.212	2.060
KASIM	-	1.658	-	2.248
ARALIK	-	2.305	-	2.705

(a) Dış Ticaret Dengesi:

İthalatta öngörülenin üzerinde gerçekleşen artış, dış ticaret açığının 1995 yılında genişlemesine yol açmıştır. Geçen yılın ilk 10 aylık döneminde 4.1 milyar dolar düzeyinde gerçekleşen dış ticaret açığı, bu yılın benzer döneminde yaklaşık % 155 artışla 10.6 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Yavaş kur artışı ve yüksek ekonomik büyüme sonucu hızlanan ithalat, geçen yılın aynı dönemine oranla % 52 artışla Ekim sonunda 27 milyar 816 milyon Dolar düzeyine ulaşmış olup, yıl sonu itibarıyla 34 milyar Dolara ulaşabilecektir. Geçen yıl yüksek kur teşviki ve iç pazar talebindeki daralma sonucu ciddi bir artış kaydeden ihracatın bu yıl yavaş kur artışı ve iç piyasadaki canlanmaya rağmen artış trendini sürdürdüğü ve 1995 yılının ilk on aylık döneminde geçen yılın benzer dönemine oranlı % 21.5 artışla 17.2 milyar Dolar düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak TL'nin giderek aşırı değerli hale gelmesi ihracatı giderek olumsuz biçimde etkilemeye başlamış, ihracatın 1995'in son çeyreğinde aylık bazda daha yavaş arttığı görülmüştür. Dış ticaret açığının 1995 yılının tamamı için 13 milyar Dolar civarında üzerinde gerçekleşmesi beklenebilir.

(b) Görünmeyen İşlemler Dengesi

Görünmeyen işlemler dengesi, ihracattaki navlun ve sigorta gelirleri ile turizm gelirlerindeki artışa bağlı olarak, 1995 yılının ilk on aylık döneminde % 100 artış ile 7 milyar Dolar fazla vermiştir. Net turizm gelirleri geçen yıla oranla % 21 artış göstererek 3 milyar 739 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Görünmeyen giderler içinde en büyük kalemi teşkil eden dış borç faiz ödemeleri, yılın ilk on aylık döneminde -geçen yıla oranla- % 14.2 artarak 3 milyar 534 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. İlk on aylık aylık dönemde gerçekleştirilen **net** dış faiz ödemeleri ise 2 milyar 366 milyon Dolar düzeyinde idi. Yabancı taşıyıcılara yapılan navlun ve sigorta ödemeleri ile yabancı sermaye kar transferleri de geçen yıla oranla % 52 artışla ilk on aylık dönemde 3 milyar Dolar aşmıştır.

(c) Karşılıksız Transfer

Karşılıksız transferler içinde en büyük payı teşkil eden işçi dövizleri 1995 yılının ilk on aylık döneminde % 31.2 artış ile 2 milyar 949 milyon Dolar düzeyine ulaştı. Karşılıksız transfer gelirlerinin yaklaşık tamamını teşkil eden işçi dövizleri, geçen yıl yüksek kur artışına rağmen ekonomik güvensizlik nedeniyle gerilemiş ve ilk on ayda 2.2 milyar Dolar düzeyinde kalmıştı.

(d) Cari İşlemler Dengesi

Dış ticaret açığındaki ciddi artışa rağmen, görünmeyen kalemler dengesinde sağlanan kaydadeğer fazlalık ve işçi dövizlerinde sağlanan artışla, cari işlemler dengesi yılın ilk dokuz aylık döneminde 70 milyon Dolar gibi ihmal edilebilir bir açık ile kapandı. Bu durum 1995 yılının son bir kaç yılında artan döviz talebinin, ödemeler dengesinden kaynaklanan reel bir talep artışından ziyade, spekülatif bir döviz talep artışından kaynaklandığına işaret etmektedir.

(e) Sermaye Hareketleri

Sermaye hesabı, büyük ölçüde kısa-vadeli sermaye girişindeki hızlanmaya paralel olarak, 1995 yılının ilk on aylık döneminde 5.9 milyar Dolara yakın bir fazlalık verdi. Sermaye hareketleri hesabı, yine büyük ölçüde kısa-vadeli sermaye çıkışı nedeniyle, geçen yılın benzer döneminde 4.1 milyar Dolar açık vermişti. 1995'in ilk on aylık döneminde, portföy yatırımları yoluyla 1 milyar Dolar, kısa vadeli sermaye girişi yoluyla 4.9 milyar Dolar civarında döviz girişi sağlanmıştır. Buna mukabil; 4.7 milyar dolar dış borç ana para ödemesi sonucu uzun vadeli sermaye hesabı yoluyla 226 milyon Dolarlık döviz çıkışı gözlenmiştir.

1995 yılında kısa vadeli sermaye girişi büyük ölçüde iç-dış faiz farklarının yarattığı "faiz arbitrajı"ndan kaynaklanmış olup, kısa vadeli "sıcak para" hareketi olarak değerlendirilebilir. Zira, yüksek TL faizleri ve düşük kur artışı, yurtiçi piyasalarda TL olarak değerlendirilen dövizli fonlara dolar bazında yaklaşık % 30-35 net faiz getirisi sağlamış, bu denli yüksek getiri kısa vadeli sermaye girişini hızlandırmıştır. Döviz rezervlerinde 1995 yılında sağlanan olağanüstü artış, aslında, bu denli yüksek faiz maliyetleriyle elde edilen borç fonların sonucu ortaya çıkan bir artıştır.

(f) Resmi Rezervler Hesabı

Cari işlemlerde ilk on ay itibarıyla sağlanan denge ve sermaye hesabındaki 5.9 milyar Dolar civarındaki fazlalık, resmi rezervlerin 9 milyar 175 milyon Dolar artışına yol açmıştır. IMF'e ödenen 347 milyon Dolar düşüldüğünde, rezervlerin net olarak 8 milyar 828 milyon dolar arttığı görülmektedir.

2. DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ

Toplam döviz gelirleri 1995 yılının ilk dokuz ayında, geçen yılın benzer dönemine mukayese ile % 32 civarında artışla 31.324 milyar Dolar toplam, döviz giderleri de % 46 artışla 31.335 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşirken bu dönemdeki döviz açığı da 11 milyon

TABLO 40: DÖVİZ GELİR-GİDERLERİ (MİLYON ABD \$)

	OCAK-EYLÜL	
	1995	1994
GELİR	31,324	23,772
İhracat	15,501	12,697
Turizm	3,955	3,241
İşçi Döviz	2,667	2,093
Diğer	9,201	5,741
GİDER	31,335	21,483
İthalat	24,434	15,821
Turizm	704	690
Faiz	3,139	2,764
Diğer	3,058	2,208
GELİR/GİDER FARKI	-11	2,289

Dolar gibi ihmal edilebilir bir düzeyde gerçekleşmiştir. İthalattaki % 55 civarındaki önemli artış döviz giderlerini artırırken, döviz gelirleri arasında turizm ve navlun gibi kalemlerdeki artışlar döviz giderlerini dengelemede önemli katkı sağlamıştır. Ancak döviz gelir giderlerinde 1995 yılının ilk dokuz ayında sağlanan dengenin yılın son çeyreğinde bozulması ve cari işlemler açığının artması beklenmektedir. Cari işlemler dengesinin 1995 yılı program öngörüsü olan 430 milyon Dolar civarında fazla ile değil, bir miktar açıkla kapanması tahmin edilebilir.

3. DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI

1995 yılının ilk 9 aylık döneminde; sanayi ürünleri ithalatı 20 milyar 338 milyon Dolar, madencilik ithalatı 2 milyar 582 milyon Dolar, tarım ve hayvancılık ithalatı da 1 milyar 683 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun sonucu, toplam ithalat içinde sanayi ürünlerinin payı % 82,5 tarım ve hayvancılık ürünlerinin payı % 6,8, madenciliğin payı da % 10,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. İlk dokuz aylık dönemde gerçekleşen 13,5 milyar dolar düzeyindeki sanayi ürünleri ihracatı toplam ihracat içinde % 88,5 pay alırken, tarım ve hayvancılığın payı % 10 civarında idi.

Mal gruplarına göre dış ticaretin yapısı incelendiğinde, 1995 yılında yatırım ve üretim faaliyetindeki artışa bağlı olarak yatırım malları ve hammadde ithalatında önemli artışların olduğu, tüketim malları ithalatının da geçen yıla göre 1 milyar Dolar civarında arttığı gözlenmiştir. 1995 yılının ilk 9 aylık döneminde, toplam 24,6 milyar Dolarlık ithalat içinde

hammadde ithalatının payı % 61, yatırım malları ithalatının % 27, tüketim malları ithalatının da % 12 pay aldığı görülmektedir. Toplam 15.243 milyon Dolarlık ihracat içinde yaklaşık 8.7 milyar Dolarla tüketim malları ihracatı en büyük payı alırken, bunu 4 milyar Dolar ile hammadde ihracatı ve 2.5 milyar dolar ile yatırım malları ihracatı takip etmiştir.

TABLO 41: DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI (MİLYON \$)

	(OCAK-EYLÜL) 1995	
	İTHALAT	İHRACAT
SEKTÖRLERE GÖRE		
- Tarım ve Hayvancılık	1.683,5	1.468,7
- Madencilik	2.582,2	279,9
- Sanayi Ürünleri	20.338,2	13.495,0
MAL GRUPLARINA GÖRE		
- Yatırım Malları	6.627,1	2.532,1
- Tüketim Malları	2.977,8	8.729,8
- Hammaddeleri	14.999,0	3.981,7
TOPLAM	24.603,9	15.243,6

4. DIŞ BORÇLAR

1994 yılının kriz koşullarında dış borç ana para ve faiz ödemelerine aksatmadan gerçekleştirilen kamu, 1995 in ilk onbir aylık döneminde de 9 milyar 125 milyon Dolarlık borç servisi ödemesi yapmıştır. Dış borç ana para ve faiz ödemelerinin % 83.5'i Hazine, % 9'u Merkez Bankası, % 5.5'u KİT'ler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Toplam dış borç stoku 1995 yılının ilk 6 aylık döneminde yüzde 12.6 oranında artışla Haziran ayı itibarıyla 73 milyar 779 milyon Dolar yüzeyine ulaşmıştır. Dış borçlarda 6 aylık dönemde gerçekleşen 8.2 milyar Dolara yakın artışın sadece 2.4 milyar doları, yani % 30'u, net yeni borçlanmadan, 5.7 milyar doları da (% 70'i) kur farkı zararlarından kaynaklanmıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye 1995'in ilk 6 ayında sadece 2.4 milyar Dolar net yeni borçlanmaya giderken, Dolar cinsinden ifade edilen toplam dış borçları, 8.2 milyar Dolara yakın artış göstermiştir; aradaki fark kur farkından kaynaklanan zararlar olup, bu zarara ABD Doları'nın başta Alman Markı ve Japon Yeni olmak üzere diğer paralar karşısında aynı dönemde uğradığı değer kaybı neden olmuştur.

1995 yılının ilk yarısında kısa vadeli borçlar 2 milyar 917 milyon Dolar artışla 14 milyar 227 milyon Dolara ulaşırken, kısa vadeli borçlardaki artışın % 77'si yeni net borçlanmadan, % 23'ü de kur farkı zararlarından kaynaklandı. Aynı dönemde orta ve uzun vadeli

borçlarda 5 milyar 261 milyon Dolarlık artışın % 96 sı kur farkı zararlarından, sadece % 4'ü de net borçlanmadan kaynaklanmıştır.

1995 yılı Haziran ayı itibarıyla % 19.2'si kısa vadeli, % 80.8'i de orta ve uzun vadeli borçlar olmak üzere toplam 73 milyar 779 milyon Dolar olan dış borç stokuna karşın, 1996 yılında 11 milyar Dolar civarında ana para taksit ve faiz ödemesi yapılacaktır.

TABLO 42: DIŞ BORÇ STOKUNDAKİ GELİŞMELER (MİLYON DOLAR)

	HAZİRAN 1995	ARALIK 1994	OCAK-HAZİRAN 6 AYLIK ARTIŞ
A) KISA VADELİ BORÇLAR	14,227	11,310	2,917
* NET BORÇLANMA	-	-	2,240
* KUR FARKI ZARARLARI*	-	-	677
B) ORTA VE UZUN VADELİ BORÇLAR	59,552	54,291	5,261
* NET BÜRÇLANMA	-	-	214
* KUR FARKI ZARARLARI*	-	-	5,047
(A + B) TOPLAM DIŞ BORÇLAR	73,779	65,601	8,178
* NET BORÇLANMA	-	-	2,454
* KUR FARKI ZARARLARI*	-	-	5,724

(*) Kur farkı zararları ABD Doları'nın diğer paralar karşısında yıl içinde kaydettiği değer kaybindan kaynaklanmıştır.

5. YABANCI SERMAYE

1995 yılının Ocak-Kasım ilk onbir aylık döneminde 1 milyar 900 milyon Dolara yakın yabancı sermaye izne bağlanmıştır. Geçen yılın aynı dönemine göre % 45 artış gösteren yabancı sermaye izinleri içinde en büyük payı 1.2 milyar Dolar ile Avrupa Birliği ülkeleri almıştır. Bu dönemde verilen izinlerin % 20 si taşıt araçları imalatı ve yan sanayine yönelik iken, hizmetler sektörü % 42 pay almıştır.

Yabancı sermaye izinlerindeki hızlı artışa karşın, fiili girişlerin daha yavaş olduğu görülmektedir. 1994 yılında da düşük düzeyde gerçekleşen fiili yabancı sermaye girişi bu yılın 9 aylık döneminde 661 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

6. MERKEZ BANKASI DÖVİZ REZERVLERİ

Merkez Bankası döviz rezervleri 1995 yılında beklenenin üzerinde artış gösterecek Ekim sonu itibarıyla 16.8 milyar Dolar'a yükselmiştir. Bu artışta yurtdışından kısa vadeli sermaye girişi yanında, yurtiçi kaynaklı döviz fonlarının -yüksek TL faiz oranları ve yavaş kur artışının etkisi ile- TL'ye dönüşmesi de etkin olmuştur. Ancak; Merkez Bankası döviz re-

TABLO 43: MERKEZ BANKASI DÖVİZ REZERVLERİ (MİLYON \$)

	1995	1994
OCAK	9,138	5,392
ŞUBAT	10,455	4,418
MART	11,292	3,285
NİSAN	12,314	3,321
MAYIS	11,940	3,448
HAZİRAN	13,349	4,187
TEMMUZ	14,550	5,496
AĞUSTOS	14,875	6,495
EYLÜL	16,174	6,471
EKİM	16,819	6,724
KASIM	14,680	7,070
ARALIK	13,176 (*)	7,112

* 22 Aralık itibarıyla.

zervlerinin, MB nin hızlı kur artışlarını engellemek amacıyla döviz piyasalarına yoğun müdahaleleri sonucu 1995 in son bir kaç ayında hızla azaldığı ve 22 Aralık itibarıyla 13.2 milyar Dolar'a kadar gerilediği gözlenmiştir. MB'nin, kur artışlarını sınırlandırmak amacıyla uygulamaya koyduğu vadeli döviz (forward) satışlarıyla da Şubat 1996 için en az 3 milyar Dolar düzeyinde döviz satış taahhüdüne girdiği gözlenmektedir.

MB döviz rezervlerindeki hızlı artış, 1995 yılında parasal kontrolü zorlaştıran bir gelişme olmuştur. Parasal tabandaki artış, MB iç kredilerinin daraltılması yoluyla sınırlandırılmaya çalışılırken, MB rezervlerindeki artışın genişletici etkisi sıkı para politikası uygulama imkanını güçleştirmiştir.

7. DÖVİZ KURLARI

Döviz kurlarındaki artış 1995 yılında enflasyon hızının oldukça altında bir seyir izlemiştir. Döviz kurlarındaki yavaş artış eğilimi, yüksek TL faiz oranları yanında MB bankası döviz rezervlerindeki ciddi birikimin piyasalara verdiği güvenden kaynaklanmıştır. Döviz kurlarının 1995 in son çeyreğinde hızlanma sürecine girmesi ile birlikte, spekülasyon döviz talebindeki artış da kurlardaki hızlanmayı arttırmıştır. MB döviz kurlarındaki hızlı artışı para ve döviz piyasalarına müdahale yoluyla yavaşlatmaya çalışırken, vadeli döviz satışlarını da bu amaçla devreye sokmuştur. Hazine'nin borç yenilemede karşılaştığı tıkanıklık, dövizde olan talebi arttıran bir diğer neden olmuştur. Piyasa yanında bankaların "dövizde açık po-

zasyon" azaltma amacıyla döviz talebinde bulunmaları döviz kurlarını hızlandırmıştır. MB'nin kurlara yılın son günlerinde yaptığı müdahalenin de etkisiyle, TL'nin Dolara karşı değer kaybı % 58, Mark'a karşı değer kaybı da % 66 düzeyinde kalmıştır. Böylece TL 1995 yılında hem Dolar'a hem de Mark'a karşı reel olarak değer kazanmıştır.

TABLO 44: NOMİNAL VE REEL KUR ARTIŞLARI

	ABD DOLARI			DM	
	ENFLASYON ORANI	NOMİNAL KUR ARTIŞI	REEL KUR ARTIŞI	NOMİNAL KUR ARTIŞI	REEL KUR ARTIŞI
1992	66.0	556	-6.20	59.5	-3.90
1993	71.1	70.4	-0.40	59.2	6.95
1994	149.6	163.2	5.45	195.1	18.3
1995	64.9	58.0	-4.2	66.0	0.66

8. AVRUPA BİRLİĞİ İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ

- * Seçim sonrasında ülkemizi yönetecek hükümetin gündemindeki en önemli meselelerden birisi de, kendini Gümrük birliği ve onun dengesiz ve ağır şartlarının oluşturduğu cendere içinde bulacak olmasıdır. Bugün ülkemizde Gümrük Birliği'ne girmemizi destekleyen eski siyasi otorite, bürokrasi yetkilileri ve AB'li yetkililerin son haftalarda itiraf ettikleri üzere, Gümrük Birliği'nin ülkemizde ilk yıllarda ithalat ve dış ticaret açığında patlama olması, döviz rezervlerinde erime, devalüasyon sıkıntısı, bazı firmaların özellikle küçük ve orta ölçekli firmaların kapanması, işsizliğin artması gibi olumsuz ekonomik etkilere yolaçağı konusunda bir görüşbirliği vardır.
- * Gümrük Birliği ile ayrıca Kıbrıs'ta AB'nin sadece Rum tarafını muhatap alarak tam üyelik sürecini başlatmasına göz yumulması ve Güneydoğu sorununda istemediğimiz çözüm yollarına zorlanma gibi hayati derecede önemli milli meselelerde tavizler verilmesi tehlikesi söz konusudur.
- * Gümrük Birliği'yle getirilen patent hakları, markalar, fikri-sınai mülkiyet hakları gibi mevzuatların Türkiye üzerine empoze edilmesi, gelişme-olgunlaşma aşamasındaki birçok sanayimizi, özellikle küçük ve orta ölçekli firmaları baltalayacaktır.
- * En azından Gümrük Birliği öncesindeki durumun, yani statükonun muhafaza edilmesi ülkemizin menfaatlerine uygun olacaktır. Sanayinin temel direkleri olan makina, imalat, elektrikli yatırım malları, kimyevi ürünler, mobilya-orman ürünleri ve kağıt vs. gibi sektörler için muafiyet istenmelidir.

- * Gerçekçi döviz kuru politikası uygulanması, ithalat patlaması etkisini yavaşlatabilecektir. Ancak devalüasyonun diğer makro dengeleri bozmasını önleyecek tedbirler alınması şarttır.
- * Patent hakları, fikri-sınai mülkiyet hakları ve markalar mevzuatı için mutlaka muafiyet alınmalıdır
- * MÜSİAD olarak serbest rekabet şartlarının eksiksiz bir şekilde uygulanmasını her zaman desteklemekteyiz. Ancak her ülkenin dışı-dış kendi menfaatlerini kolladığı, gözetimli ticaret olgusunun hakim olduğu bir dünya ortamında kahramanlık gösterisi yapmaya gerek yoktur.
- * Böylesine dengesiz, yalnızca Türkiye üzerine yükler getiren, karar masasının dışında bırakan ve 3. ülkelerle ilişkilerimizi Brüksel'in yönetim ve denetimine bırakan Gümrük Birliği Türkiye'nin menfaatlerine aykırıdır. **Bunun yerine yeni hükümetin hemen ilk iş olarak, Gümrük Birliği Anlaşmasının yeniden müzakereye açılması ve AB ile ilişkilerimizin bir "serbest ticaret bölgesi" anlaşması temelinde geliştirilmesi konusunda harekete geçmesini istiyoruz.**

9. GÜMRÜK BİRLİĞİ KARŞISINDA ALINMASI GEREKEN ACİL TEDBİRLER PAKETİ

Bu arada Gümrük Birliği karşısında Türk sanayinin ekonomik gücünün ve rekabet edebilirliğinin artması için acil olarak şu tedbirlerin alınmasını önermekteyiz:

1- KOBİ'lere Finansman Desteği: Hükümet, özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelere kendi kaynakları ve AB'nden temin edeceği kaynaklar aracılığıyla finansman desteği sağlamalıdır. Gerçekte bankacılık sektörünü kontrol eden büyük işletmeler sermaye kaynaklarının çok büyük bölümünü almaktadırlar.

a- Yatırım Finansman Desteği: Avrupa Birliği'nde teşvik araçlarının yoğun olarak kullanıldığı ve 12 üyeli AB'nde imalat sektörüne 1989'da 33,6 milyar ECU, 1990'da 44,2 milyar ECU, 1991'de 35,7 milyar ECU ve 1992'de 34,1 milyar ECU devlet yardımı verildiği bir vakıdır. Türkiye'de ise sanayinin son 10 yıldır çok ciddi bir yatırım hamlesi içinde olmadığı gerçeği karşısında, Türk sanayinin 10 yıllık bir dönemde yıllık 9-10 milyar dolar tutarında yatırıma ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu çerçevede yatırım kredilerinin % 70'inin KOBİ'lere verilmesi zorunlu tutulmalıdır ve denetlenmesi de iyi yapılmalıdır. Söz konusu yatırım kredileri için 250 bin dolarlık alt sı-

nır ve 2,5 milyon dolarlık üst sınır getirilmelidir. % 20'si işletme sermayesi olarak verilmesi gereken bu kredinin vadesi 3-5 yıl arası olmalıdır

b- Ticaret Finansmanı İhtiyacı: İhracat kapasitesinin artırılmasına yönelik olarak Eximbank kredileri arttırılmalı, belirli sektörlerde ve belirli pazar imkanları ortaya çıktığında, rakipler karşısında ihracatçıya aktif finansman desteği sağlanmalıdır. Avrupa Birliği'ne yönelik ihracatta şirketlerimizin yılda asgari 3-4 milyar dolar tutarında ihracat finansman kredisine ihtiyaçları bulunmaktadır. Ayrıca yurtdışı fuarlara katılma destekler kesinlikle ödenmeli ve işlerlik kazandırılmalıdır.

2- Altyapı Finansman İhtiyacı: Türkiye'nin toplu taşıma, enerji (yılda 2,5 milyar dolar), karayolları, limanlar, haberleşme ve taşımacılık alanlarında büyük miktarlarda yatırıma ihtiyacı vardır.

3- Üretim Faktör Farklılıklarının (hammadde, enerji v.s.) Tesbit Edilmesi: AB ülkelerine göre Türk sanayi enerjiyi çok pahalı kullanmaktadır. Satınalma gücü paritesine göre Türkiye 20 OECD ülkesi içinde elektriği, fuel oil, doğal gaz ve kok kömürü gibi enerji kaynaklarını en pahalı kullanan ülke konumundadır. 1993 yılı OECD verilerine göre Türk sanayinde bir kilowatt saat enerji, 0,19 dolara malolurken, bu rakam Gümrük Birliği ile rekabete hazırlandığımız Fransa, Almanya, Belçika gibi birçok Avrupa ülkesinde 0,05 dolar seviyesindedir. Bundan dolayı, Türk sanayine de AB'deki rakiplerinin kullandığı enerjinin fiyatlarında enerji sağlanmalıdır.

Diğer taraftan, sanayinin kullandığı hammaddeler itibariyle, Türkiye ile AB arasındaki fiyat farklılıkları tesbit edilerek, özellikle ihracata yönelik sektörlerde Türk sanayine AB'li rakiplerinin fiyatlarında girdi temin edilmelidir. Özellikle tarım bazlı ürünlerde AB'nin sübvansiyonlu ürünlerine karşı fark giderici vergi uygulanmalıdır.

4- Teknoloji İhtiyacı: İhracata yönelik imalatçı firmalara araştırma-geliştirme faaliyetlerinin finansmanı için nakdi yardım verilmeli. Büyük sanayi işletmelerinin laboratuvarlar kurması teşvik edilmeli, KOBİ'ler için ise münferit değil, ortak araştırma-geliştirme laboratuvarları kurulmalıdır. Mevcut ürün ve üretim prosesi teknolojilerinin öğrenilebilmesi için üniversite eksenli teknoloji merkezleri, özel ve resmi araştırma merkezleri kurulmalıdır. Araştırma teşviklerinin verilmesi ve kontrolünde yetki TÜBİTAK yerine üniversitelere verilmelidir.

5- Eleman, Kadro: Eğitim reformu süratle gerçekleştirilmelidir. Eğitimin uygulamaya yönelik olması ve toplam kalite mantığı içinde öğrenci-öğretmen ve idarecilerin vasıflarının yükseltilmesi hedeflenmelidir. Özel eğitim kurumları teşvik edilmeli, bilhassa üniversiteler

konusunda Anayasa'da gerekli değişiklikler yapılmalıdır. Yüksek öğrenime gitme oranı % 10'dan % 35'e çıkarılmalı, Meslek okullarını güçlendirip ara eleman yetiştirilmesi yanında, master-doktora eğitimi ile üst düzey yönetici yetiştirilmesine çalışılmalıdır.

6- Pazarlama ve Pazar Etkinlikleri Desteği: Ülkemizin yurtdışındaki ticaret ataşeliklerinde, ülkesine göre sektörel bazda uzmanlar istihdam edilmelidir. Ticaret ataşeliklerimiz arasında bir "ağ" kurulmalı ve bu ağ'a Türkiye'deki resmi, yarı resmi ve gönüllü işadamları dernekleri bağlanmalıdır. Bu ağ'da mal arz ve taleplerinin bilgi bankası oluşturulmalıdır. Bilgi bankasında, talep edilen mallarla ilgili bilgiler, o ülkelerdeki fiyatlar, nakliye bilgileri, standartlar, ihracatta kullanılabilecek finansman şekilleri, reeksport ya da iç kullanım bilgileri ile takip edilen malların tedarik edilebileceği ülkeler ve fiyatlarına dair bilgiler yerelmalıdır.

7- Devletin İç ve Dış Desteği: Dış temsilciliklerimiz yurtdışında işadamlarımızın ihtiyacı olan hukuki ve teknik bilgi desteğini sağlamalı ve ayrıca karşılaştıkları sorunlara çözüm için destek vermelidir. Devlet adamları yurtdışında büyük projelerde aktif siyasi destek vermelidirler.

8- Fiziki Engellerin Kaldırılması: Özellikle AB ile dış ticarete işadamları, araştırmacı ve öğretim görevlileri için büyük sorun teşkil eden vize uygulaması kaldırılması, kişilerin serbest dolaşımı sağlanmalı, yurtdışına çıkışlarda 100 dolar konut fonu ödeme uygulamasına son verilmelidir.

9- Bürokrasi Azaltılarak, Evrak Yükü ve Masraflar Düşürülmelidir: Yeni işyeri kuruluşunda veya mevcut firmaların idaresinde belediye, kamu kuruluşları ve meslek örgütleriyle ilişkilerinde karşılaştıkları evrak çokluğu ve denetimlerin yolaştığı aşırı mevzuat yükü ve kırtasiyeciliğe son verilmeli, böylece önemli maliyet tasarrufu da sağlanmalı.

10- Avrupa Birliği'nin çeşitli kurumları ile olan muhtelif kurumsal ilişkilerden sanayici ve işadamlarımız azami ölçüde bilgilendirilmelidir.

BÖLÜM VI

SONUÇ, ÖNERİLER VE MÜSİAD'IN TAHMİNLERİ

1995 yılı Türk ekonomisinde kriz şartlarının hafiflediği, malî piyasalar ile mal ve hizmet piyasalarında nisbî istikrarın gözleendiği bir yıl olmuştur. Ancak, ekonominin beklenenden daha süratli bir biçimde normal şartlara yönelmesi, hükümetin iyi tasarlanmış orta-uzun vadeli ekonomik ve malî politikalarının bir sonucu değil, Türk özel sektörünün nisbî gücü ve dinamizmi, arz-talep koşullarının nisbeten başarılı bir şekilde işleyişi ve Türk ekonomisinin uzun vadeli potansiyelleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

İçinde bulunduğumuz mevcut şartlarda Türk ekonomisinde gözlenen nisbî iyileşme sürekli ve kalıcı bir gelişme olarak kabul edilebilir mi? Diğer bir ifade ile, krize yol açan nedenler yüksek ekonomik ve sosyal maliyetlerle geleceğe ertelenip, gelecekte yeni bir krizin şartları mı hazırlanmaktadır?

Daha önceki MÜSİAD raporlarında da vurgulandığı gibi, Türkiye zengin beşeri ve materyal kaynakları ve müteşebbis kapasitesi ile hızlı büyüme ve istikrar için çok önemli bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Fakat sürdürülebilir bir büyüme ve istikrar, diğer faktörler yanında, esas itibarıyla üretim ve üretkenlik artışı ile uluslararası düzeyde rekabet artışı ile mümkün olabilir. Bu bağlamda MÜSİAD olarak kısa ve orta vade için önerimiz aşağıdadır:

(1) Fiyat İstikrarı

Yaklaşık 15-20 yıldır yüksek ve değişken oranlı enflasyon ile yaşayan Türk ekonomisinde enflasyon hızının yavaşlatılması ve tek haneli rakamlara indirilmesi kısa-vadeli hedefler

gözetken, miyopik bakış açısına sahip "istikrar" (!) politikaları ile mümkün değildir. Yüksek enflasyona ayarlı bir ekonomide dengelerin düşük enflasyona göre yeniden tesisi ancak 3-4 yıllık bir geçiş süreci gerektirmektedir. Türk ekonomisinde enflasyonla mücadele sadece talep yönetimi politikaları ile değil, aynı zamanda toplam arzı (üretimi) arttırıcı politikalarla mümkündür. Türk ekonomisinde "küçülerek istikrar sağlama" yaklaşımı yerine "yatırım ve ihracata dayalı, makul büyüme süreci içinde sağlanan fiyat istikrarı" yaklaşımı tercih edilmelidir. Düşük maliyetli yüksek üretim için mal ve faktör piyasalarındaki bozuluk ve çarpıklıkları ortadan kaldırıcı politikalara ve teknolojik yatırımlara önem verilmelidir. Enflasyonla mücadelede son derece önemli bir faktör olan enflasyonist beklentilerin kırılmasına, ekonomik birimlerin enflasyonla ilgili beklentilerini değiştirmelerine, bu da büyük ölçüde hükümetlerin kendi içinde tutarlı hedefleri olan inandırıcı bir istikrar programı ortaya koymalarına bağlıdır. Uygulanan ekonomik programlar açısından geçmişte ve bugün Türk hükümetleri bir "kredibilite" sorunu ile karşı karşıya olup, programların başarısı büyük ölçüde bu kredibilite (inandırıcılık, itibar) sorununun aşılmasına ve ekonomik birimlerin hükümete inanmasına bağlı bulunmaktadır.

(2) Yatırımların ve İhracatın Teşviki

Ekonomide temel hedef, ihracatı teşvik etmek yanında, ithalatı asgariye indirecek bir dış ticaret dengesini sağlamak olmalıdır. Bu amaçla bir Dış Ticaret Bakanlığı kurularak, yurtiçi ve yurtdışı teşkilatı yeniden yapılandırılmalıdır.

Toplam arzı arttırmak için sermayeyi alternatifsiz bırakacak seviyede yatırımları ve sanayileşmeyi cezbedecek teşvikler verilmelidir.

Türk ekonomisinin üretken kapasitesi, son yıllarda üretken ve teknolojik yatırımların yavaşlaması ile birlikte gerileme süreci içine girmiştir.

Sürdürülebilir, ihracata dayalı büyümenin sağlanması için rekabet gücü yüksek sektörlerde ilave kapasite, tevzi/modernizasyon yatırımlarına ağırlık verilmelidir.

İhracatı teşvik ederken uluslararası ticaret kurallarına aykırı olan dolaysız parasal teşvikler değil, daha üretim aşamasında ve girdilerin maliyetini azaltacak teşvik araçları uygulanmalıdır.

- Üretim ve istihdam artışı belirli kıstaslar dahilinde vergi indirimleri yoluyla mutlaka ödüllendirilmelidir.
- Gerçek anlamda yapılan yatırımlar için enflasyon oranının (TEFE) üzerindeki marjı "masraf" yazma şeklinde "kur garantisi" imkanı sağlanmalıdır.

- İhracat artışı (hem mutlak rakam, hem de cironun belirli bir yüzdesi olarak) vergi indirimi, finansman ve sigorta pirim yükünün hafifletilmesi şeklindeki desteklerle özendirilmelidir.
- İhracatçılara Eximbank aracılığıyla kullandırılan krediler "Alternatifli Teşvik" esasına bağlanmalı, bu kredileri kullanmayanlara "Kaynak Kullanımı Destekleme Primi" tarzında bir imkan sağlanmalıdır
- Ülkemizde işletmelerin % 98'ini ve istihdamın büyük bir bölümünü oluşturan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ'ler) yatırım ve ihracat teşviklerinden ağırlıklı olarak yararlandırılmaları sağlanmalı, bu çerçevede belirli bir payın KOBİ'lere taahhüt edilmesi gerekmektedir.
- Dış ticarete yeni başlayan firmalara her türlü bilgi aktarımını yapacak, hızlı çalışan bir bilgi merkezi kurulmalıdır. (İGEME fonksiyonunu gereği gibi yerine getirememektedir).
- Yatırım ve ihracat işlemlerinde müteşebbisi caydırıcı bürokratik güçlükler azaltılmaya çalışılmaktadır.

(3) Vergileme

Hükümetler vergilemede "verimlilik" boyutunun en az "hasılat" boyutu -belki de ondan daha önemli- bir boyut olduğunu anlamak zorundadır. Vergi sistemimiz, üretken faaliyetleri teşvik eder, spekülative ve rant faaliyetlerini caydırır biçimde yeniden düzenlenmelidir. Yeni vergi sistemi, "sanayi-üretici" üzerindeki mevcut ağır vergi yükünü azaltarak halen milli gelirin % 40-50 sini oluşturduğu tahmin edilen "kayıtdışı ekonomi"nin ölçeğini azaltmalıdır. Düşük gelir grupları üzerindeki ağır vergi hafifletilerek, son yıllarda gelir ve servet dağılımındaki bozulma sonucu daralan tüketim bazı genişletilmelidir.

Ülkemizde vergiler ücretli ve sanayici-üretici kesimler üzerinden alınmaktadır. Bu stratejik bir yanıştır. Üretimin teşvik edilmesi ve kayıt-dışı ekonominin kontrol altına alınması için, sanayici-üretici üzerindeki vergi yükünü hafifletecek şekilde vergi reformuna gidilmelidir. Bundan dolayı gelir vergisi ve kurumlar vergisi oranları kesinlikle düşürülmelidir.

- Diğer taraftan Türkiye'de enflasyon muhasebesine geçilmelidir ve vergi politikası öz sermaye kullanımını teşvik etmelidir. Halbuki şu andaki sistemde öz sermaye kullanarak kâr edenin kârının tamamı vergi matrahı kapsamı içinde yer alırken, kredi kullananlar bunu gider yazarak, kâr matrahından düşmektedirler. Böylece sistem enflasyonu arttırıcı ve vergi gelirlerini azaltıcı bir etki yaptığı için acilen değiştirilmelidir.

- KDV oranları yüksektir, % 3'ler düzeyine indirilmelidir ki, satıcılar ve halk KDV oranı için pazarlık yaparak kayıt-dışı ekonominin yolunu açmasınlar. Düşük bir KDV oranında daha fazla ticari işlem kayıt altına gireceği için vergi gelirleri azalmayacak, vergilendirilebilir matrah arttığı için vergi gelirlerinde artış sağlanabilecektir.
- Emlak vergileri emlakin rayiç bedelini gözönünde tutarak alınmalıdır. Emlak vergisi 5 yıl süreyle aynı miktar olarak alınmamalıdır. Emlak alım-satımında vergi oranları alıcı ve satıcı için ayrı ayrı % 4 yerine daha düşük oranlarda (% 1 gibi) olmalı ki, insanlar mülklerinin gerçek değerini göstermekten çekinmesinler.
- Türkiye'de finans kesiminde vergileme konusunda büyük eksiklik vardır. Özellikle % 95'ini bankaların satın aldığı devlet tahvillerinden faiz gelirleri üzerine, repo gelirleri üzerine vergi getirilmelidir. **İnsanlar rant diye yaşamayı değil, üretmekle yaşama teşvik edilmelidir.**
- Yine bir başka rant kesim olan arsa ve evler gibi emlak alım satımında rant geliri mutlaka vergilendirilmelidir.
- Türkiye'de vergi sistemi, vergi tahsilatında etkinliği ve verimliliği arttıracak tarzda reforma tabi tutulmalıdır.

(4) İç Borçlanma

Türk ekonomisinin son yıllarda karşılaştığı ve kamu maliyesini kilitleme noktasına giderek hızla yaklaştıran en temel sorunlardan birisi de iç borçlanma yönetimidir. Halen % 30-40 Dolar faizi ödenerek finanse edilen iç borç stoku'nun vadesini uzatıcı ve faiz maliyetini düşürücü tedbirler uygulamaya konmalıdır.

** Kamu bütçesini çok zorlayan ve "enflasyon, yüksek faiz ve borçlanma" kısır döngüsünü kırmak için kısmi monetizasyona gidilmeli. Konsolidasyon veya borcun devletin bir kuruluşundan diğerine devredilmesi önerileri sonuç etkisi itibarıyla yarar getirmez. Kısmi monetizasyon ile aynı anda bono, tahvil faiz gelirleri % 50 oranında vergilendirilmeli. Böylece piyasaya çıkarılacak para massedilebilecektir. Bu tedbirler hızlı ve kararlı bir şekilde alınmalı, aksi taktirde piyasalarda dalgalanmalar olabilir ve istenen etki sağlanamayabilir.*

İç borçlanma, hükümetlerin ihtiyarına terkedilmemeli, Anayasa ile sınırlandırılmalıdır.

(5) Döviz Kuru

Gerçekçi döviz kuru, özellikle yüksek enflasyonist ortamda dış ekonomik dengeyi sağlamada temel politika araçlarından birisidir. Döviz kurları piyasa koşulları tarafından belir-

lenmeli, yurtiçi ve yurtdışı satınalma gücü farklarını yansıtmalıdır. Döviz kurları yüksek faiz ve döviz piyasasına müdahale gibi yöntemlerle sun'i olarak baskı altında tutulmamalı, kurların enflasyona paralel istikrarlı gelişimi sağlanmalı, kurlarda ani iniş-çıkışlara yol açan ve spekülasyonu hızlandıran uygulamalardan kaçınılmalıdır. Gerçekçi kur politikaları izlenerek, ekonomi 1988'den bu yana varolan sıcak paranın kaçıışı ipoteğinden kurtarılmalıdır.

(6) Kamu Kesimi ve Özelleştirme

Aşırı boyuttaki kamu kesiminin ekonomi içindeki ağırlığının süratle azaltılmasına yönelik her türlü çaba sarfedilmelidir. 1994 yılında kabul edilen özelleştirme yasası bu yönde müsbet bir adım olmakla birlikte, MÜSİAD gelecekteki özelleştirme uygulamaları için şu noktalara dikkat çekmektedir.

- (i) Özelleştirmeden elde edilecek gelirler esas itibarıyla üretkenliğin artırılması ve üretimin rasyonelleştirilmesi amacına yönelik kullanılmalı, bu gelirlerden iç borç stokunun ödenmesi ya da cari kamu açıklarının finansmanı için büyük kaynaklar ayrılmamalıdır.
- (ii) Kamu iktisadi kuruluşları özelleştirilirken, bu kuruluşlar tekelci özel sermayeye devredilmemeli, ülke genelinde adil rekabet şartları oluşturulmalı, özelleştirilecek KİT'ler için işçilerin sendikaları aracılığıyla verdikleri teklifler ciddi biçimde değerlendirmeli, eşit şans tanınmalıdır.
- (iii) Özelleştirme süratle yapılmalı ve belli bir zaman takvimi içinde bitirilmelidir. Özelleştirme bir kere para aklama (money laundering) aracı olmamalı, kamuoyunda şüphe ve yanlış anlamayı önlemek için özelleştirme süresinde tam şeffaflık sağlanmalıdır.
- (iv) Dünyada birçok ülkede olduğu gibi (örneğin Fransa, İsviçre) özelleştirmede KİT'ler için yabancı sermayenin payı sınırlandırılmalıdır.

(7) Seçim sonrası kurulacak yeni hükümetin gündemindeki en önemli meselelerden birisi de, kendini Gümrük Birliği ve onun dengesiz ve ağır şartlarının oluşturduğu cendere içinde bulacak olmasıdır.

Bugün ülkemizde Gümrük Birliği'ne girmemizi destekleyen siyasi otorite, bürokrasi yetkilileri ve AB'li yetkililerin son haftalarda itiraf ettikleri üzere, Gümrük Birliği'nin ülkemizde ilk yıllarda ithalat ve dış ticaret açığında patlama olması, döviz rezervlerinde erime, devalüasyon sıkıntısı, bazı firmaların özellikle küçük ve orta ölçekli firmaların kapanması, işsizliğin artması gibi olumsuz ekonomik etkilere yolaçağı konusunda bir görüş birliği vardır.

- * Gümrük Birliğiyle getirilen patent hakları, markalar, fikri-sınai mülkiyet hakları gibi mevzuatların Türkiye üzerine empoze edilmesi, gelişme-olgunlaşma aşamasındaki birçok sanayimizi, özellikle küçük ve orta ölçekli firmaları baltayacaktır.
- * *En azından Gümrük Birliği öncesindeki durumun yani statükonun muhafaza edilmesi ülkemizin menfaatlerine olacaktır. Sanayinin temel direkleri olan makina imalat, elektrikli yatırım malları, kimyevi ürünler, mobilya-orman ürünleri ve kağıt vs. gibi sektörler için muafiyet istenmelidir.*
- * *Gerçekçi döviz kuru politikası uygulanması ithalat patlaması etkisini yavaşlatabilecektir. Ancak devalüasyonun diğer makro dengeleri bozmasını önleyecek tedbirler alınması şarttır.*
- * *Patent hakları, fikri-sınai mülkiyet hakları ve markalar mevzuatı için mutlaka muafiyet alınmalıdır.*
- * MÜSİAD olarak serbest rekabet şartlarının eksiksiz bir şekilde uygulanmasını her zaman destekliyoruz. Ancak her ülkenin dış-dış kendi menfaatlerini kolladığı, gözetimli ticaret olgusunun hakim olduğu bir dünya ortamında kahramanlık gösterisi yapmaya gerek yoktur.
- * Böylesine dengesiz, yalnızca Türkiye üzerine yükler getiren, karar masasının dışında bırakan ve 3. ülkelerle ilişkilerimizi Brüksel'in yönetim ve denetimine bırakan Gümrük Birliği Türkiye'nin menfaatlerine aykırıdır. *Bunun yerine yeni hükümetin hemen ilk iş olarak, Gümrük Birliği anlaşmasının yeniden müzekereye açılması ve AB ile ilişkilerimizin bir "serbest ticaret bölgesi" anlaşması çerçevesinde geliştirilmesi konusunda harekete geçmesini talep ediyoruz.*

MÜSİAD'IN 1996 YILI TAHMİNLERİ

Türk ekonomisindeki büyük çaplı istikrarsızlık ve planlama ufkunun iyice kısalarak 3 ay ötesine ilişkin tahmin yürütmenin oldukça zor olduğu mevcut şartlarda, (bu raporun yazıldığı ve tahminlerin yapıldığı sırada) henüz yeni hükümetin kurulamamış ve ekonomik programını açıklamamış olması da mevcut belirsizliği arttıran diğer bir faktördür. Bu sebeble MÜSİAD 1996 yılına ait ekonomik tahminlerini iki farklı senaryo üzerine oturmuştur. Birinci senaryo; yeni hükümetin istikrar tedbirleri alarak "ekonomiyi soğutma" yaklaşımını benimsemesidir. İkinci senaryo ise; kurulacak yeni hükümetin, mevcut yüksek faiz-düşük kur politikalarına devamla, sorunları geleceğe erteleme yaklaşımıdır. Bu iki senaryoya göre yapılan tahminler TABLO 45'te verilmiştir.

TABLO 45: MÜSİAD'IN 1996 YILI TAHMİNLERİ

GÖSTERGELER	1. SENARYO	2. SENARYO
	İSTİKRAR TEDBİRLERİ ALINIRSA	MEVCUT EKONOMİK POLİTİKA DEVAM EDERSE
- BÜYÜME HIZI (%)	3	5
- ENFLASYON ORANI (%)	55	75
- DÖVİZ KURLARI		
1 ABD Doları (Aralık 1996)	105.000 TL	95.000 TL
1 Alman Markı (Aralık 1996)	72.000 TL	65.000 TL
- İHRACAT (Milyar Dolar)	27	25
- İTHALAT (Milyar Dolar)	38	40
- DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyar Dolar)	11	15
- BÜTÇE AÇIĞI (Trilyon TL)	400	600
- İÇ BORÇ STOKU (Trilyon TL)	2.500	3.000
- DIŞ BORÇ STOKU Milyar TL)	77	82

ISBN 975-7215-06-6

NOJANS 512 54 06